

DJEČJA MATERIJALNA KULTURA U TROGIRU SREDINOM DVADESETOG STOLJEĆA

Rožić, Andrijana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:541523>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

DJEČJA MATERIJALNA KULTURA U
TROGIRU SREDINOM DVADESETOG
STOLJEĆA

ANDRIJANA ROŽIĆ

Split, srpanj 2024.

Odsjek za Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Kolegij: Sociologija djetinjstva

**DJEČJA MATERIJALNA KULTURA U TROGIRU SREDINOM
DVADESETOG STOLJEĆA**

Student:

Andrijana Rožić

Mentor:

prof.dr.sc. Sanja Stanić

Split, srpanj 2024.

Sadržaj

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKI PRISTUP.....	4
2.1. Kultura i društvo.....	4
2.1.1. Kulturni relativizam.....	4
2.1.2. Socijalizacija i identitet.....	5
2.2. Dijete i djetinjstvo.....	6
2.2.1. Dječja kultura.....	7
2.2.2. Materijalna kultura djetinjstva.....	7
2.2.3. Kultura vršnjaka i interpretativna reprodukcija.....	10
2.2.4. Društveni odnosi i prijateljstvo.....	13
2.2.5. Sekundarne prilagodbe.....	14
2.2.6. Igra uloga i društvena reprodukcija.....	15
2.2.7. Od ranog djetinjstva kroz adolescenciju.....	16
2.2.8. Moderno društvo.....	17
2.3. Trogir do sredine dvadesetog stoljeća.....	17
2.3.1. Povijest, geografski smještaj i klima Trogira.....	17
2.3.2. Trogir između svjetskih ratova (1918.-1941.).....	19
2.3.3. Obrazovanje u Trogiru do sredine dvadesetog stoljeća.....	20
3. METODOLOŠKI PRISTUP.....	22
3.1. Predmet istraživanja.....	22
3.2. Cilj istraživanja.....	22
3.3. Primjenjena metoda.....	22
3.4. Sugovornici u istraživanju.....	24

3.5. Instrument istraživanja	24
3.6. Istraživačka etika	24
4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA	26
4.1. Obiteljsko okruženje	26
4.2. Igračke sredinom 20. stoljeća	28
4.2.1. Strukturirane igračke.....	29
4.2.2. Ručno rađene igračke.....	31
4.3. Odijevanje i obuvanje	35
4.4. Dječja materijalna kultura.....	39
4.5. Dječji prostor i oprema	44
5. Zaključak.....	46
6. Literatura.....	48
Sažetak	51
Summary	52
Prilozi.....	53

1. UVOD

Ovaj diplomski rad bavi se istraživanjem dječje materijalne kulture u Trogiru sredinom 20. stoljeća. U radu se govori o društvenom položaju djece i njihovim interakcijama s vršnjacima te važnosti tih odnosa za održavanje kulture djetinjstva koje čine relacije, vrijednosti i artefakti (Borovac, 2011). Posvećenost djetinjstvu kao fazi odrastanja ovisila je o gledištima unutar obitelji te o socijalnoj diferencijaciji prema spolu i društvenom statusu. Rad se sastoji od uvodnog dijela, teorijskog i metodološkog pristupa, analize i interpretacije rezultata i podjele unutar navedenih poglavlja, zaključnog dijela, literature te priloga.

U teorijskom dijelu rada koristi se relevantna literatura, prikazuje se kultura i društvo, djetinjstvo te grad Trogir sredinom 20. stoljeća. Priklanjajući se teoriji autora Giddensa (2007) kulturu čine naučeni aspekti društvenog života, prenosi se s generacije na generaciju, uključuje način života pojedinaca. U radu se prikazuje i kulturni relativizam koji proučava kulturu unutar njezina značenja i vrijednosti, odmičući se od ukorijenjenih kulturnih vjerovanja. Na ponašanje pojedinca utječe kulturni kontekst u kojem je pojedinac rođen i odrastao. Prema Corsaru (2000) djeca su aktivni i kreativni društveni čimbenici koji sami stvaraju jedinstvenu dječju kulturu te istovremeno doprinose društvu odraslih; djeca su dio društva od samog rođenja stoga je djetinjstvo sastavni dio društva. Kao strukturalni oblik djetinjstvo je povezano s drugim strukturalnim kategorijama kao što su dob, spol, društvena klasa, a promjene u njihovim uređenjima imaju utjecaj na prirodu djetinjstva (Quortrup 1991, prema Corsaro, 2000). Dječja kultura prisvojena je od odraslih te se za djetinjstvo može reći da je ono stanje u kojem je dječji svijet uokviren perspektivom odraslih, njihovim mišljenjima prema mlađim članovima društva (Brookshaw, 2009). Djeca koja žive u različitim materijalnim uvjetima i okolnostima mogu biti povezana različitim materijalnim resursima.

Materijalna kultura djece podrazumijeva predmete koje djeca stvaraju sama, prilagođavaju ih vlastitoj kulturi ili ju čine predmeti koje su za djecu napravili odrasli (Brookshaw, 2009). Jedan od najčešćih oblika materijalne kulture povezanih s djecom je igračka koja može biti komercijalna, tvorničko proizvedena ili ručno rađena od strane djece koja je kroz zabavu osmišljavaju, modeliraju, imenuju i izrađuju (Brookshaw, 2009). Igračka ima veliku važnost u svim kulturama diljem svijeta jer djetinjstvo putem igračke istražuje svijet oko sebe i razvija vještine za budućnost (Biškupić Bašić, 2018). Osim igračaka u kategorije dječje materijalne kulture ubrajaju se odjeća i obuća, knjige, dječji predmeti, artistski alati, vjerski predmeti, dokumenti, predmeti za kućanstvo (dječji namještaj) i slično. Djeca u interakciji s

vršnjacima imaju zajedničke rutine, artefakte, vrijednosti, brinu se jedni za druge te pokušavaju kontrolirati svoj život. Na kreativan način odgovaraju na informacije iz svijeta odraslih, transformiraju informacije kako bi istovremeno zadovoljili brigu za vršnjake i doprinjeli reprodukciji kulture odraslih što se naziva interpretativna reprodukcija. Na taj način postaju dio kulture odraslih i pridonose njezinoj reprodukciji (Corsaro i Eder, 1990). Djeca su u interakciji s materijalnim svijetom koji je velikim dijelom stvoren namjerno, sa svrhom te odražava kulturu iz koje dijete potječe (James i sur., 1998, prema Brookshaw, 2009).

U sljedećem poglavlju teorijskog dijela prikazan je grad Trogir, njegov smještaj, otoci i sela koji mu pripadaju, zatim kratki prikaz perioda između dva svjetska rata te školstvo - obrazovanje. Trogir je zbog kružnog oblika, smještenog na strateški važnom, prirodno zaštićenom mjestu bio pogodna lokacija za naseljavanje, a plodna polja oko Trogira bila su od egzistencijalne važnosti i odredila su život grada, kao i obrtne i trgovačke djelatnosti. Grad je imao svoje prirodne izvore vode na poljima i na kopnu, a zbog močvarnog područja bila je prisutna bolest malarija (Babić, 2005). Početkom 20. stoljeća školovala su se djeca imućnih gradskih obitelji. Od 1930. godine u Trogiru je radila mješovita građanska škola, nakon Drugog svjetskog rata obnavljaju se škole, prestaje s radom građanska škola, osniva se niža gimnazija (Čipčić, 2021).

U metodološkom dijelu rada prikazani su metodološki aspekti: predmet i cilj istraživanja rada, primijenjena metoda, sugovornice u istraživanju, instrument istraživanja te istraživačka etika. Predmet istraživanja je saznati kako je izgledala dječja materijalna kultura sredinom 20. stoljeća, te pokušaj dolaska do vrijednih informacija. Cilj istraživanja ovog rada je doprinos shvaćanja i interpretacije o materijalnim aspektima kulture djetinjstva misleći pritom na odjeću i obuću, knjige, slikovnice, alate za kreativno izražavanje kao što su papir, olovke, boje, ručno rađene igračke, tvorničke igračke, različiti predmeti u kućanstvu. U svrhu ostvarivanja cilja istraživanja koristit će se kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua triju sugovornica rođenih u Trogiru koje sukladno dobi i mjestu življenja mogu svjedočiti o predmetu istraživanja. Istraživanjem se pokušalo saznati i otkriti kakvo je bilo djetinjstvo u gradu iz sociološke perspektive.

U sljedećem dijelu rada analizirani su i interpretirani prikupljeni rezultati te dolazimo do zanimljivih podataka o uvjetima života vremena u kojem se istraživalo, igračkama (kupljenim i ručno rađenim) i dijeljenju među braćom i sestrama (igri s vršnjacima), odijevanju i obuvanju (i dijeljenju istih), artistskim alatima, slikovnicama, časopisima, fotografijama, pokušaju što možemo usporediti sa drugim dijelovima Hrvatske temeljenim na zapisima iz

znanstvene i stručne literature. Istraživanje dječje materijalne kulture je značajno za doprinos očuvanju baštine grada Trogira te se na taj način čuva trag bogate povijesti.

2. TEORIJSKI PRISTUP

2.1. Kultura i društvo

Teorija socijalizacije ili socijalizacijska teorija nadalje će se objasniti temeljem teorije Giddensa (Giddens, 2007). Pojam kultura često se spominje kao jedan od najvažnijih pojmova u sociologiji, prenosi se s generacije na generaciju i čine je naučeni, a ne biološki naslijeđeni aspekti društvenog života. Osim što uključuje aktivnosti kao što su umjetnost, književnost, glazba i slikarstvo, uključuje i načine života pojedinaca kako u društvu tako i u društvenim skupinama. Drugi aspekti kulture uključuju stil i način odijevanja, običaje vezane uz različita događanja i religijske obrede te korištenje slobodnog vremena. Društvo i kultura su međusobno povezani kroz strukturalne društvene odnose među članovima koji im omogućuju suradnju i komunikaciju. Društvene promjene, s druge strane utječu na kulturni razvoj ljudi. Nevidljivi aspekti kulture uključuju uvjerenja, ideje, vrijednosti dok vidljive aspekte predstavljaju objekti, simboli i tehnologije. Svaka kultura ima ideje koje definiraju ono što je važno, poželjno i vrijedno, te sve te ideje ili vrijednosti ističu značenje i usmjeravaju ljude na interakciju s društvom. Norme kao pravila ponašanja izražavaju kulturne vrijednosti te određuju kako će se pojedinac ponašati u pojedinoj kulturi. Međutim, u suvremenom dobu globalizacije, kretanjem ljudi, većim protokom informacija, dobara, ideja, dolazi do sukoba kulturnih vrijednosti te vrijednosti i norme postaju varijabilne.

2.1.1. Kulturini relativizam

Ljudi različitog podrijetla imaju vlastite uzorke ponašanja koje se onima drugog podrijetla mogu činiti stranim. Proučavanje kulture unutar njezina značenja i vrijednosti naziva se kulturni relativizam. Njegovom primjenom, suzdržavajući se od vlastitih ukorijenjenih kulturnih vjerovanja, proučavaju se situacije u odnosu na standarde druge kulture. Dolazi se do nove perspektive i postavljaju se pitanja „postoje li općevaljani standardi koje bi svi ljudi trebali poštovati“? (Giddens, 2007, str.25). Sociolozi pokušavaju izbjeći etnocentrizam, odnosno praksu da se drugu kulturu uspoređuje i prosuđuje na temelju vlastite.

2.1.2. Socijalizacija i identitet

Socijalizacija je proces kojim se djeca i svi ostali članovi društva uče načinu života svojeg društva. Povezuje različite generacije kroz vrijeme i traje čitav život. To je proces kojim dijete kao aktivno biće iz stanja bespomoćnosti postaje samosvjesna osoba sa vlastitim znanjem, sposobna za život u kulturi u kojoj je rođena i u kojoj joj je omogućen razvoj mogućnosti, prilagođavanje i učenje. Društvene interakcije utječu na ljudsko ponašanje.

Faze sociologije koje ističu sociolozi su primarna socijalizacija koja se pojavljuje u ranom djetinjstvu sa naglaskom na najintenzivnije razdoblje učenja kulture, jezika i temelja ponašanja. Druga je sekundarna socijalizacija koja se odvija u kasnom djetinjstvu, a traje do zrelosti. Iz obitelji se preuzima odgovornost, a u skupinama vršnjaka, školi, organizacijama, medijima, dolazi do socijalnih interakcija u kojima se uči o vrijednostima, normama i uvjerenjima koji oblikuju kulturu.

Tijekom socijalizacije pojedinci su usmjereni na učenje o društvenim ulogama u određenoj kulturi koje su socijalno definirane. Neki od sociologa smatraju da su socijalne uloge relativno nepromjenjivi dijelovi kulture nekog društva.

Na ponašanje i osobnost pojedinca utječe kulturni kontekst u kojem je pojedinac rođen i u kojem je sazrijevao, s kim je bio u interakcijama te kojih se vrijednosti pridržava. Izvor individualnosti i slobode je upravo socijalizacija tijekom koje svaki pojedinac razvija svoj osobni osjećaj identiteta te sposobnost neovisnog mišljenja i djelovanja. Sociolozi ističu dvije vrste identiteta i to društveni i osobni.

Društveni identitet se odnosi na sva obilježja koja drugi pripisuje pojedincu, smješta osobu u odnose s drugima koji imaju slične atribute. Većina ljudi povezuje značenje i iskustvo iz vlastitog života s primarnim identitetom koji je u prostoru i vremenu prilično trajan. Društveni identitet uključuje kolektivnu dimenziju, označavajući pojedince „istima“ s drugima te je zajednički identitet definiran kao „skup zajedničkih ciljeva, vrijednosti i iskustava koji mogu stvoriti bitan temelj socijalnim pokretima“ (Giddens, 2007, str.29).

Osobni identitet dijeli pojedinca kao individuu od okoline, „odnosi se na proces samorazvoja kojim oblikujemo sami sebe i naše odnose prema svijetu koji nas okružuje“ (Giddens, 2007, str.29) te su u njegovom oblikovanju od velike važnosti individualno djelovanje i izbori. Čovjek koji je u stalnom pregovaranju sa svijetom kroz interakcije sa društvom lakše uspostavlja vezu između osobnog i javnog svijeta. Tradicionalna usmjerenja su postala manje važna te se pružaju mogućnosti koje ne upućuju samo na jedan izbor. Sami

određujemo što bismo htjeli biti, gdje bismo mogli živjeti, što činiti te nam naše svakidašnje odluke kroz ponašanja, provođenje slobodnog vremena i slično pomažu da postanemo ono što jesmo. Moderni svijet prisiljava pojedinca da se u njemu pronade, a čovjek kao samosvjesno biće sposoban je vlastiti identitet stvarati i obnavljati.

2.2. Dijete i djetinjstvo

Još davne 1550. T. Beagon je postavio pitanje "Što je to dijete"? Durkheim (1982, prema Brookshaw, 2009) je definirao u etimološkom smislu da je dijete u takvoj dobi u kojoj još nije u stanju govoriti te tijekom rasta i razvoja prolazi niz bioloških i psiholoških faza. Gledajući iz druge perspektive dijete koje još nije samostalno, nije doseglo psihičku ili fizičku zrelost, ne može biti odgovorno za kazne, ne može glasovati, biti nezavisno. Pojam dijete odnosi se na osobe između rođenja i potpunog sudjelovanja u društvu. Lucy (1994, prema Brookshaw, 2009) ističe kako se duljina razdoblja koja se odnosi na pojam dijete razlikuje u odnosu na spol, kulturu, povijesno razdoblje i okolnosti.

Dijete se može definirati biološkim, pravnim i drugim pojmovima, u dobi između djetinjstva i puberteta, ono je osoba čija je dužnost redovno obrazovanje. U modernom zapadnom društvu odrasli često pojmu dijete pridaju veliku važnost, romantiziraju djetinjstvo, gledaju ga s nostalgijom te na taj način evociraju sjećanja na vrijeme kada su i sami bili djeca (James i sur., 1998, prema Brookshaw, 2009). Na taj način gleda se na djetinjstvo kao na razdoblje nevinosti u kojem su djeca slobodna, raduju se, maštaju (Goldson, 1997), često se stavljaju u okvire nazvane "ograđen vrt" u kojem istovremeno mogu osjetiti i doživjeti slobodu, ali su i zaštićena od stvarnosti vanjskog svijeta (Brookshaw, 2009).

Corsaro (2000) ističe dvije važne stvari o djetinjstvu: prva je da su djeca aktivni i kreativni društveni čimbenici koji sami proizvode odnosno stvaraju svoju jedinstvenu dječju kulturu te istovremeno doprinose i društvu odraslih. Druga činjenica opisuje djetinjstvo kao društveno konstruirano strukturirano razdoblje te u njemu djeca žive svoje živote. Djeca su članovi i nositelji svog djetinjstva i za njih je djetinjstvo tek prolazno razdoblje. Gledajući za društvo, djetinjstvo je kategorija ili trajni strukturirani oblik koji bez obzira što se njegovi članovi neprestalno mijenjaju nikad ne nestaje (Corsaro, 2000). "Međutim, postavlja se pitanje može li se za svu djecu automatski reći da su imala djetinjstvo i, ako ne, može li se takav pojedinac i dalje nazivati djetetom" (Cunningham, 1995, str.1, prema Brookshaw, 2009). Priroda i koncepcija djetinjstva razlikuje se kroz povijest. Odrasli su skloni razmišljati da je

djetinjstvo razdoblje kojim se djeca pripremaju da bi ušla u društvo, međutim djeca su dio društva od samog rođenja te je djetinjstvo sastavni dio društva (Corsaro, 2000).

U djelu *Centuries of Childhood* (1962, str.125) Aries navodi: “u srednjovjekovnom društvu ideja djetinjstva nije postojala”, što govori o nepostojanosti koncepta djetinjstva kojeg bi novo moderno društvo moglo prepoznati jer nedostaje osjećaj za svijest o prirodi djetinjstva u kojem se dijete razlikuje od odrasle osobe (Brookshaw, 2009). Quorstrup (1991) tvrdi da je djetinjstvo kao strukturalni oblik povezano s drugim strukturalnim kategorijama kao što su društvena klasa, spol, dobna skupina, a promjene u uređenjima ovih kategorija utjecat će na prirodu djetinjstva (Corsaro, 2000). U modernoj suvremenoj materijalnoj kulturi dolazi do paradoksa stalnog mijenjanja odnosno nestajanja definicije djetinjstva jer mlade odrasle osobe sve više oklijevaju odrasti i preuzeti odgovornost, što zapadno društvo naziva fenomen „kidulta“ - “djeteta” (Postman, 1982, Scraton, 1997, prema Brookshaw, 2009).

2.2.1. Dječja kultura

Dječja kultura je prisvojena od odraslih i često je pretvorena u „robu djetinjstva“. Dječji svijet se na taj način prikazuje iz perspektive odraslih. S tog gledišta djetinjstvo se može promatrati kao kontrolirano, institucionalizirano stanje u kojem odrasli članovi društva nameću svoja mišljenja o mlađim članovima što im pomaže pri razumijevanju mlađih generacija (Shepherd, 1994, prema Brookshaw, 2009). U svim društvima djeca su univerzalna manjina sa svojim iskustvima, koja su definirana ne samo njihovim godinama i snagom povezanosti s odraslima već i materijalnim uvjetima (Soafaer, Derevenski, 2005, prema Brookshaw, 2009). Ne postoji univerzalno dijete ili djetinjstvo. Djetinjstvo pokriva velik raspon dobi i sposobnosti djeteta. Dunn (1988) je proveo istraživanje o odnosima između braće i sestara te se po prvi put upoznaje kultura vršnjaka. Mala djeca osim interakcijom s braćom i sestrama imaju i kontakt s vršnjacima iste dobi (Corsaro i Eder, 1990).

2.2.2. Materijalna kultura djetinjstva

Materijalna kultura varira između starije i mlađe djece. Djeca koja žive u različitim uvjetima i okolnostima mogu biti povezana različitim materijalnim resursima. Djeca su u interakciji s materijalnim svijetom koji je velikim dijelom stvoren namjerno, sa svrhom te

odražava kulturu iz koje dijete potječe (James i sur., 1998, prema Brookshaw, 2009). Velik dio predmeta nije napravljen ili kontroliran od strane njegovih članova već je nametnut od drugih odraslih članova neke druge skupine.

Pod materijalnom kulturom djece podrazumijevaju se predmeti koje djeca sama stvaraju ili prilagođavaju vlastitoj kulturi, za njih ti predmeti imaju drugačiju namjenu za razliku od toga kako su zamislili odrasli. S druge strane materijalna kultura djetinjstva odnosi se na one predmete koje su za djecu napravili odrasli, takvi predmeti odražavaju stavove odraslih prema djeci, a ne djetetov svijet sam po sebi (Lillehammer, 2000, prema Brookshaw, 2009).

Schlereth (1985, str.12) navodi: „artefakti djetinjstva su posebno problematična vrsta dokaza“. Djeca imaju svoju vlastitu kulturu i materijalnu kulturu bez obzira što su integrirani u društvo odraslih u kojem žive, ističe Derevenski (2000, prema Brookshaw, 2009). Postoje različiti modificirani materijali koje koriste djeca i omogućuje im da se identificiraju kroz vlasništvo i korištenje tih materijala, a često se ne razlikuju od materijalne kulture odraslih (npr. alati za rad) te se da zaključiti da djeca zauzimaju isti materijalni svijet kao i odrasli. Neki predmeti koji su iz materijalne kulture roditelja smatraju se sastavnim dijelom djetinjstva jer se roditelji osjećaju dužnima kupiti predmete djeci iako djeca možda nisu zainteresirana za njih, ne žele ih i ne trebaju (Brookshaw, 2009).

2.2.2.1. Igračka kao najčešći oblik materijalne kulture

Prema Schlerethu (1985) igračka je najčešći oblik materijalne kulture koja se povezuje s djecom te predstavlja dječju materijalnu kulturu u muzejskim zbirkama. Sutton-Smith (1986) ističu da su se igračke u usporedbi s igrom s drugima u prošlosti spominjale manje. Odrasli često prikupljaju igračke, oduševljeni su minijaturama koje osim što su „slatke“ imaju i dekorativnu vrijednost, evociraju im uspomene na vlastito djetinjstvo u kojem su i sami bili kolekcionari (Brookshaw, 2009).

U muzejskim zbirkama nalaze se i brojni arheološki artefakti nepoznate funkcije i često su nazvani “ritualni” materijal koji često nisu korisni te se postavlja pitanje je li možda zbog veličine čine dio dječje materijalne kulture jer djeca često koriste predmete proporcionalne njihovoj veličini.

Materijalnu kulturu koja se temelji na načelu da su artefakti rezultat namjernog ljudskog ponašanja (odrasli su izradili predmete za dijete) i kulturnog konteksta, percepcija su odraslih

o tome što dijete želi ili treba. Odrasli pokušavaju djeci sugerirati i nametnuti određene norme ponašanja koje su temeljene na njihovoj dobi, spolu i socio-ekonomskom statusu (Wilkie, 2000, prema Brookshaw, 2009). “Takvi predmeti otkrivaju najčešće perspektive roditelja i odraslih o djetetu pritom ne mareći je li dijete uživalo u igri i na koji način se igra. Oni odražavaju “imperijalne (vladajuće) prakse odraslih” (Baxter, 2005, str.41), a ne izvornu (originalnu) praksu djece”. Za dijete igračka ili neki drugi predmet kojeg ono želi može značiti više nego što je bila prvotna namjena odraslih. Takvi predmeti mogu predstavljati važne elemente u društvenim odnosima, a isto tako može doprinijeti društvenom statusu i popularnosti vlasnika (Evans, 2006, prema Brookshaw, 2009). Djeca su sposobna koristiti igračke na različite i složenije načine nego što misle odrasli.

2.2.2.2. *Ručno rađene igračke*

Posebno zanimljive igračke su improvizirane igračke koje djeca na kreativan i maštovit način, zabavljajući se sama dizajniraju, osmišljavaju, izrađuju, imenuju, modeliraju. Spominju se pod nazivima: *narodne igračke, igračke u nastajanju, ručno rađene igračke, ulične igračke, lutke iz siromašnih četvrti ili jednostavno samo kao dječje igračke* (Schlereth, 1985, Herdman, 1998, prema Brookshaw, 2009). Često su ih izrađivala djeca koja nisu imala pristup tvornički proizvedenim igračkama. Variraju od složenih konstruiranih predmeta do predmeta kao što su kutije koje djeca koriste na maštovit način i za različitu zabavu. Djeca tako pokazuju kreativnost, sposobnost prilagodbe, koristeći različite predmete iz neposrednog okruženja kao što su drvene žlice, štipaljke za odjeću, krpe itd. Odrasla osoba će ih prepoznati kao igračku, dok će se dijete identificirati s takvom igračkom. Način izrade, krhkost predmeta onemogućuje dugovječnost igračke te ih mnogi kustosi muzeja smatraju da su „nedostojne“ za ozbiljno razmatranje (Brookshaw, 2009). Jordanova (1989) pak navodi da nije moguće znati što su djeci u prošlosti značile igračke te se dolazi do zaključka da proizvedene igračke ne mogu evocirati uspomene na djetinjstvo onako kako to sugeriraju muzejski postavi (Brookshaw, 2009). Schlereth (1985) piše o sastavu muzejskih zbirki materijalne kulture djetinjstva u kojima igračke čine najveću kategoriju.

Brookshaw (2009) navodi slijedeće kategorije koje uključuju:

- Igračke i igre (proizvedene)
- Igračke i igre (ručno rađene)
- Odjeća i obuća

- Sportska oprema
- Knjige (uključujući stripove, dječje novine i časopise)
- Dječji predmeti
- Školski i obrazovni predmeti
- Predmeti za kažnjavanje i stegu
- Alati i radni predmeti
- Zdravstveni i medicinski artikli
- Vjerski predmeti
- Fotografije
- Dokumenti
- Ostali kućanski predmeti (stolice, uzorci)
- Ostalo (predmeti koji ne spadaju u gore navedene kategorije)

2.2.3. Kultura vršnjaka i interpretativna reprodukcija

Kad se govori o kulturi vršnjaka onda se misli na skup aktivnosti ili rutina, artefakata, vrijednosti koje djeca stvaraju, odnosno konstruiraju i dijele u interakciji s vršnjacima te brinu jedni za druge te u sociološkoj teoriji postoje različite studije o navedenom. Corsaro (2000) je u jednom od svojih istraživanja potvrdio da djeca od 3 do 5 godina konstruiraju i dijele vlastitu vršnjačku kulturu, otkrio je postojanje dvije teme, da djeca pokušavaju kontrolirati svoj život te da međusobno jedni s drugima dijele tu kontrolu.

Corsaro i Eder (1990) su ispitivali studije koje su uključivale:

- a) Opis aktivnosti, rutina, vrijednosti i brige jednih za druge unutar vršnjačkih skupina od predškolskog doba do adolescencije.*
- b) Identifikaciju specifičnih tema i promjena unutar vršnjačke kulture djece te kako su povezane sa svijetom odraslih.*
- c) Razvijanje teorijskih implikacija istraživanja za interpretaciju socijalizacije djetinjstva.*

Da bi se razvila interpretativna teorija socijalizacije djetinjstva potrebna je identifikacija individualne pristranosti većini teorija te važnost vršnjačke kulture.

Do sredine 1960-ih većina teorija bila je *bihevioristička*, naglašavala je modeliranje i jačanje kao ključni mehanizam u ljudskom učenju te važnost i doprinos odraslih u socijalizaciji, u kojem odrasli oblikuju djecu dok vršnjačka skupina ima sporednu ulogu.

Međutim ukoliko u adolescenciji raste autonomija od odraslih, vršnjačka skupina može biti izvor potkrepljenja njegova individualistička osnova i naglasak na pojednostavljenim procesima (imitacija i potkrepljivanje). Ovaj jednostrani proces od strane odraslih u kojem su djeca bila u pasivnoj ulozi nailazi na kritiku te se počeo prihvaćati konstruktivistički pristup u razvojnoj psihologiji (Corsaro i Eder, 1990) čije su teorije zastupljene u kognitivnoj razvojnoj teoriji Piageta (1950.,1968.). Naglašavaju aktivnu ulogu djeteta ističući da djeca tumače, organiziraju i koriste informacije iz okoline te pritom stječu vještine i znanja odraslih. Vršnjaci za stjecanje socijalnih i društvenih vještina i znanja mogu biti jednako važni kao i odrasli (Youniss, 1980, prema Corsaro i Eder, 1990). I konstruktivisti i bihevioristi oslanjaju se na “doktrinu individualizma” (Harre, 1986), u kojoj razumijevanje dječjih interakcija ostaje na interpersonalnoj razini, uspoređuju se i suprostavljaju odnosi odrasli-dijete naspram vršnjaka kako bi se pokazalo kako različito utječu na individualni razvoj. Konstruktivisti ne proučavaju kako se razvija koncepcija prijateljstva koja se ugrađuje u kulturu vršnjaka, kako je to biti prijatelj nekom ili imati prijatelja.

Interpretacijske teorije - Sovjetski psiholog Vigotski (Vygotsky 1978, Wertsch 1986) proširuje konstruktivistički naglasak na dječjim aktivnostima i naglašava da je interakcija djece osnova za građenje i održavanje kulturnih sustava. Teoretičari koji nude interpretativan pristup tvrde da je socijalizacija u djetinjstvu kolektivni proces koji se odvija u javnom području, dijete svoje znanje mora učiniti svojim, ali u zajednici onih koji s njim dijele osjećaj pripadnosti kulturi (Bruner 1986, str.127, prema Corsaro i Eder, 1990).

Interpretativan pristup ističe da djeca otkrivaju svijet obogaćen smislom te kroz sudjelovanja u svakodnevnim kulturnim rutinama pomažu, oblikuju i dijele vlastita razvojna iskustva (Corsaro i Rizzo 1988, Schieffelin i Ochs 1986) koja se povećavaju s godinama i iskustvom. Interpretativni pogled dovodi u pitanje linearni model socijalizacije koji vidi djetinjstvo samo kao razdoblje učenja koje djecu priprema da bi bili kompetentni članovi društva odraslih. Interpretacijski pristup na razvoj gleda kao reproduktivan a ne linearan. Djeca gledajući iz ove perspektive ulaze u društvenu vezu, u interakciji i dogovorima su s drugima, kontinuirano „grade“ društveno znanje na kojem se oslanjaju. Interpretativan model promatra razvoj kao proizvodno – reproduktivni proces koji povećava i reorganizira znanja koja se mijenjaju s razvojem djece, njihovih kognitivnih i jezičnih sposobnosti, s promjenama u svojim društvenim svjetovima, do kojih dolazi kretanjem djece izvan obitelji, interakcijom s drugima u igri. Djeca kao suigrači u igri u organiziranim grupama ili u vrtićima proizvode prvu u nizu vršnjačkih kultura u kojima znanja djetinjstva i prakse postupno pretvaraju u znanje i vještine potrebne za sudjelovanje u svijetu odraslih. Dokumentiranje vršnjačkih kultura i razvoja, bolje

razumijevanje kao i njihove ključne uloge u socijalizaciji djetinjstva su glavni cilj interpretativnog pristupa.

Iz ove interpretativne perspektive, socijalizacija nije samo pitanje prilagodbe i internalizacije, već je i proces prisvajanja reinvenija i reprodukcija, uvažavanje važnosti zajedničkog djelovanja, dogovaranje, dijeljenje i zajedničko stvaranje kulture s odraslima i vršnjacima (Bruner 1986, Vigotski 1978, prema Corsaro i Eder, 1990).

Corsaro (2000) razvija pristup socijalizaciji kojim djecu i djetinstvo stavlja u središte analize. Pojam „interpretativno“ odnosi se na inovativne i kreativne aspekte dječje participacije, odnosno sudjelovanja u društvu, djeca tako stvaraju, sudjeluju i daju doprinos u svoju vlastitu jedinstvenu kulturu vršnjaka, prisvajaju informacije od odraslih da bi brinuli i zaštitili vršnjake. Pojam „reprodukcija“ podrazumijeva da djeca ne internaliziraju jednostavno društvo i kulturu, ali doprinose aktivno kulturnoj produkciji i promjeni, iako su sputana i ograničena svojim doprinosom i sudjelovanjem u društvu zbog postojeće društvene strukture i reprodukcije.

Bitan element procesa socijalizacije je sudjelovanje djece u kulturnim rutinama. Interakcije odrasli-dijete-djeca je često neshvaćena, uključuje izloženost djece društvenim znanjima i komunikacijskim zahtjevima u svakodnevne aktivnosti s odraslima koje izazivaju zbunjenost, neizvjesnost, strahove i sukobe koji se kasnije reproduciraju i ponovo rješavaju u aktivnostima i rutinama koje čine kulturu vršnjaka (Corsaro, 1985, prema Corsaro i Eder, 1990). Nije lako imitirati i prisvajati (implementirati) svijet odraslih u kulturi vršnjaka, djeca na kreativan način odgovaraju na informacije iz svijeta odraslih, transformiraju informacije kako bi istovremeno zadovoljili brigu za svijet vršnjaka i doprinjeli reprodukciji kulture odraslih. Ovaj process kreativnog pristupa naziva se „interpretativna reprodukcija“, odnosno djeca postaju dio kulture odraslih i pridonose njezinoj reprodukciji u interakciji s kulturom vršnjaka kroz pregovaranja s odraslima (Corsaro i Eder, 1990).

Često se proučavaju interakcije vršnjaka u zajednici kao što je školska učionica, odgojno-obrazovna skupina ili igralište, dok su rjeđa istraživanja u kućnom okruženju s braćom i sestrama ili prijateljima. Interaktivna iskustva razlikuju se ovisno o kulturi, etničkoj skupini, društvenoj klasi te navedene interakcije uključuju kratka razdoblja igre s jednim ili dvoje druge djece koja su pod kontrolom i nadzorom roditelja. Muller (1972) je dokumentirao kako kontakti djece koji su usmjereni na objekt predstavljaju osnovu za nastanak društvene razmjene tijekom druge godine, dok se govorno-jezičnim razvojem proširuje na zajedničke rutine, te ove interakcije mogu biti početak prijateljstva i stvaranja kulture vršnjaka (Budwig i sur., 1986, Vandell i Mueller 1980, prema Corsaro i Eder, 1990).

U većini industrijskih društava postojala je zabrinutost za djecu koja pohađaju vrtiće ili rane programe obrazovanja, za iskustva koja će utjecati na njihove živote što je rezultiralo studijima dječje igre i kulture u predškolskim ustanovama (Berentzen 1984, Corsaro 1985, 1988, Corsaro i Rizzo 1988, Mandell 1986) kao i istraživanja djece u osnovnim školama, učionicama ili na igralištu (Best 1983, Davies 1982, Hanna 1988, Rizzo 1989, Sluckin 1981, Thorne 1986, prema Corsaro i Eder, 1990).

2.2.4. Društveni odnosi i prijateljstvo

Djeca pokušavaju steći kontrolu nad svojim životima, grade kulturu vršnjaka, brinu se za socijalnim sudjelovanjem, interakcijama, pokušavajući osporiti kontrolu i autoritet odraslih. Polaskom u osnovnu školu dolazi do promjena, autoritet odraslih je i dalje postojan, ali se pokreću društvene podjele unutar skupine vršnjaka, obilježene su pregovorima i sukobima, pokušava se uspostaviti kontrola nad stavovima i ponašanjem vršnjaka (Corsaro i Eder, 1990).

Studije govore da je kod mlađe djece samostalna igra rijetka, djeca ulažu puno vremena i energije u uspostavljanju i održavanju kontakata s vršnjacima (Corsaro 1985, Rizzo 1989, Rubin i sur., 1976, prema Corsaro i Eder, 1990), zajednički djeluju i sklapaju prijateljstva, nastoje zaštititi zajednički prostor od ulaska drugih, predmete i samu igru koja je u tijeku. Corsaro (1985) je tvrdio da je ova tendencija povezana izravno s krhošću vršnjačke interakcije, u većini predškolskih ustanova može doći do svađa i djeca žele održati kontrolu nad zajedničkim aktivnostima. Uključujući se u grupe za igru, otkrivaju da će se u tijeku zajedničke igre sprijateljiti s vršnjacima (dolazi do pojma prijatelj i vršnjak) (Corsaro i Eder, 1990). Corsaro (1981) je otkrio da djeca u vrtiću koriste svoje koncepcije prijateljstva koja razvijaju i izgrađuju solidarnost i međusobno povjerenje te često naglašavaju zajedničku aktivnost frazom "Mi smo prijatelji, zar ne?". Također je naveo primjere trajnih prijateljstava koja se temelje na prepoznavanju osobnih karakteristika suigrača za igru što ne poriče mogućnost da ovakva prijateljstva mogu postojati među djecom predškolske dobi, u kući i susjedstvu. Rizzo (1989) je otkrio da su djeca prvog razreda "pokušavala utvrditi postojanje prijateljstva uspoređujući unutarnji koncept specifične značajke interakcija s prijateljima kojima se često igraju, djeluju u skladu s njima i njihovim konceptom kada su sa svojim prijateljima i pregovaraju kada njihovi prijatelji ne ispune njihova očekivanja" (Rizzo 1989, str.105). Navedeno ih je dovelo do intrapersonalne refleksije koja je rezultirala razvojem uvida u vlastite postupke i uloge

prijatelja što im je pomoglo da bolje razumiju ono što mogu očekivati od drugog kao prijatelja (Davies 1982 i Goodwin 1982, prema Corsaro i Eder, 1990).

2.2.5. Sekundarne prilagodbe

Pojam sekundarne prilagodbe raspravlja o koncepciji i reakciji djece predškolske dobi na pravila odraslih. Corsaro je proučavajući djecu u predškolskim ustanovama (SAD i Italiji) uočio da su djeca bila frustrirana organizacijom i pravilima koje su doživjeli ili smatrali restriktivnim i proizvoljnim, te su često koristili sekundarne prilagodbe ne bi li tako zaobišli pravila. Na taj način u nekim predškolskim ustanovama dolazi do razvoja *underlife* tj. „podzemlja“ (Goffman, 1961) koje se definira kao skup ponašanja ili aktivnosti koje proturječe, osporavaju ili krše službene norme, odnosno pravila organizacija ili institucija jer zadiru u autonomiju djece.

Djeca često rade na tom sustavu kako izbjeci pomaganje u vremenu predviđenom za pospremanje, primjerice prije međuobroka ili obroka, vrijeme okupljanja itd. Poznato pravilo je kad se najavi vrijeme pospremanja djeca se prestanu igrati i pomažu vratiti stvari na svoje mjesto preispitujući logiku i nužnost pospremanja. „Podzemlje“ je vidljivije u sekundarnim prilagodbama gdje aktivno surađuje više djece. Da bi se zaobišla pravila, na lukav način se koriste legitimni resursi i tako se postiže osobno zadovoljstvo. Goffman to naziva „radom sustava“ (Goffman 1961, str.210) na kojem djeca često rade nebi li izbjegla pomoć u periodu pospremanja, često smišljajući strategije, nakon što im je najavljeno pospremanje: napuštajući trenutnu igru i seleći se na drugo mjesto igre, ignoriraju uputu ili koriste odgodu za pospremanjem vlastitom odlukom, primjerice prijavljuju probleme kao što su lažne ozljede itd. (Corsaro, 2000). Sve navedene strategije su djelomično uspješne jer se događaju situacije u kojima je neko dijete u raspravi a ostali pospremaju. Corsaro (1997) ističe da djeci ne treba dugo da to nauče i da "prorade sustav".

Svijetu odraslih djeca odgovaraju kolektivnim inovativnim odgovorima kroz dječje sekundarne prilagodbe. Dijeleći duh zajedništva kroz kulture vršnjaka dolaze do iskustava utjecaja članstva na njih same i kako se treba odnositi prema drugima, kroz sekundarne prilagodbe vide sebe kao dio grupe vršnjaka koja je nekad usklađena a nekad suprostavljena drugim skupinama (učiteljima i kulturom odraslih). Moscovici (1981) navodi da djeca svojim sudjelovanjem i stvaranjem u kulturi vršnjaka utječu na prisvajanje društvenih normi i pravila odraslih (Corsaro, 2000).

Djeci se postavljaju pravila od strane autoriteta, ona kroz inovativne sekundarne prilagodbe u skladu s vlastitom produkcijom (proizvodnjom) vršnjačke kulture daju pravilima značenja. Rezultat ovih aktivnosti u kulturi vršnjaka je interpretativna reprodukcija, odnosno socijalnom reprezentacijom odraslih, djeca više ne vide pravila odraslih koja ograničavaju njihova ponašanja (Corsaro, 1990).

Corsaro je proučavao i pravila o posjedovanju i korištenju zabranjenih osobnih predmeta koje djeca donose od kuće u vrtić ili školu (primjerice igračke), a kao glavni razlog navodi se svađa oko podjele i korištenja takvih predmeta. Djeca su svakako donosila male predmete koje mogu skriti u džep kršeći tako pravila, međutim to ih nije zadovoljavalo i bilo im je važno da kršenje i sekundarna prilagodba bude podijeljena s drugom djecom. Takav način pomaže djetetu da shvati pravilo odraslih, odnosno koristi Moscovicijev (1981) izraz „usidren“ u kolektivnoj sigurnosti kulture vršnjaka. Priroda sekundarnih prilagodbi često je eliminirala organizacijske potrebe za provođenje pravila i odgojitelji i učitelji su često bili svjesni i predviđali su kršenja ovih pravila. Isticala se dječja kreativnost i pažljivost prilikom zajedničke proizvodnje sekundarnih prilagodbi. Djeca su dijelila i igrala se s osobnim predmetima koje su prokrijumčarili i skrivali ih od učitelja. Ako nije bilo sukoba onda nije bilo ni potrebe za pravilima što govori o tome da sekundarna prilagodba podržava organizacijsku potrebu za pravilom. Ukoliko se sukobi pojave i neizbježni su djeca postaju svjesna složenosti odnosa i pravila (Corsaro, 2000).

2.2.6. Igra uloga i društvena reprodukcija

Jedan od aspekata kulture vršnjaka je sociodramska igra uloga, u kojoj djeca zajednički stvaraju imitativne igre odnosno aktivnosti povezane s iskustvima iz njihovog realnog stvarnog života, poput obiteljske rutine. U njima mala djeca istovremeno koriste, dorađuju i razvijaju širok raspon komunikacijskih vještina. Šire tako vršnjačku kulturu, istovremeno šireći kulturu odraslih, što se razlikuje primjerice od fantastične igre koja se temelji na izmišljenim pričama. Posebno su značajni procesi interpretacije prošlih događaja i rekonstrukcije istih od strane pripovjedača i publike. U skladu s interpretativnom reprodukcijom uloga dječje igre doprinosi proizvodno-reproduktivnim procesima u njihovim životima. Djeca prisvajaju informacije iz svijeta odraslih kako bi stvorili rutinu igranja uloga koja uključuj uljepšavanje modela odraslih, te bi se tako riješili i kolektivni i osobni problemi kulture vršnjaka. Prema teoretičaru Bourdieu (1977, str.79) dječja „nenamjerna invencija regulirane improvizacije“ u igri uloga donosi

razvoj skupa predispozicija kroz koje se djeca suočavaju s objektivnim strukturama iz svakodnevnog života. One prepoznaju poteškoće u njihovim okolnostima, predispozicije nisu unaprijed određene već su inovativne kreativne produkcije (Corsaro, 1993, prema Corsaro, 2000).

2.2.7. Od ranog djetinjstva kroz adolescenciju

U procesu socijalizacije glavna značajka je dječji doprinos i sudjelovanje u kulturi vršnjaka u kojoj se znanje i iskustvo iz djetinjstva postupno pretvaraju u znanja i vještine potrebne za sudjelovanje u svijetu odraslih. Jedna od središnjih tema u kulturi vršnjaka je važnost sudjelovanja, dijeljenja i druženja. U predškolskoj i ranoj osnovnoškolskoj dobi djeca uživaju radeći stvari zajedno (Corsaro 1985, Parker i Gottman 1989, prema Corsaro i Eder, 1990). Međutim, koordinacija u zajedničkoj igri težak je zadatak za malu djecu, ona troše jako puno vremena za stvaranje i zaštitu svojih aktivnosti i rutina u kulturi svojih vršnjaka (Corsaro 1985, prema Corsaro i Eder, 1990), te je važno da pored uzbuđenja kojeg postižu u igri postižu i emocionalnu sigurnost. Dok su ritualne igre u ranom djetinjstvu neverbalne, njih zamjenjuju verbalne aktivnosti u predadolescenciji (Labov 1972, Goodwin 1982, Fine 1987, prema Corsaro i Eder, 1990). Odrasli često manju djecu upozoravaju na opasnost izlagajući ih filmovima i bajkama. Međutim, djeca imaju mogućnost inkorporirati se u širok raspon strahova i opasnosti (čudovišta i vještice, na opasne događaje kao što su požari, poplave, gubitak). Uključivanjem u zajedničku fantazijsku igru (Corsaro 1985, Gott 1986) i stvaranje igara, rutina i rituala (Corsaro 1988, Schwartzman 1978) uz interakciju i sigurnost kulture vršnjaka, djeca bolje shvaćaju društvenu reprezentaciju.

Posljednja tema koja se bavila kulturom vršnjaka je otpor djece na autoritet odraslih koji se može već primjetiti kod djece od njihove prve godine života (Dunn 1988, Miller 1986, prema Corsaro i Eder, 1990). Takva aktivnost u kasnijem periodu je jača i raširenija jer djeca u vrtiću otkrivaju zajedničke interese s ostalom djecom. Moguće je da će se u takvim okruženjima djeca izrugivati odraslima i izbjegavati autoritet. Iako se starija djeca i dalje opiru autoritetu odraslih, rano djetinjstvu karakterizira usmjerenost na međuljudske odnose i razlike među vršnjacima. S jedne strane veća sloboda i autonomija naspram nedostatka statusa punopravne odrasle osobe s druge strane. Otpor prema autoritetu ponovno se pojavljuje kao važna značajka u kulturi vršnjaka adolescenata (Griffin 1985, Wulff 1988, prema Corsaro i

Eder, 1990). Otpor prema pravilima i autoritetu djeci pruža osjećaj kontrole i autonomije. Rutine i razgovori važni su za održavanje kulture vršnjaka (Corsaro i Eder, 1990).

2.2.8. Moderno društvo

Društveni razvoj povezan je s kulturnim obilježjima. Materijalna kultura koja je dosegnuta u nekom društvu utječe također na ostale razine kulturnog razvoja, ali ih ne determinira, što uočavamo razvojem tehnologije. Kulturni okoliš koji danas obilježava naše živote, kao što su automobili, telefoni, kompjutori, pitka voda i drugi, ovisile su o tehnološkom napretku i inovacijama stvorenim u novijoj povijesti (Giddens, 2007). Promjene u društvenoj strukturi rezultirale su zaposlenjem i radom majki izvan kuće dok su njihova djeca smještena u institucije kao što su dnevni boravci, predškolske ustanove koje u prošlosti nisu postojali u ovolikoj mjeri kao što postoje danas. U navedenim ustanovama djeca modernih društava razvijaju kulturu vršnjaka, prve u nizu koje doprinose društvu odraslih, doprinose reprodukciji i promjenama u široj kulturi. Istodobno kvaliteta programa i ustanova ranog obrazovanja odraz su socijalne politike koja utječe na raspodjelu resursa i kvalitetu života različitih dobnih skupina jer postoji međuovisnost generacija te se ističe važnost gledišta na djetinjstvo kao strukturalni oblik u modernom društvu (Corsaro, 2000).

2.3. Trogir do sredine dvadesetog stoljeća

2.3.1. Povijest, geografski smještaj i klima Trogira

Grad Trogir, minijaturnih je dimenzija koji izgledom podsjeća na dvorac koji se izdiže iz mora, zanimljiv je za proučavanje povjesničarima, u prostornom, urbanističkom i sociološkom smislu. Trogir se smjestio između kopna i otoka Čiova u morskome tjesnacu, sa zapadne strane graniči s Kaštelanskim zaljevom odnosno nekadašnjim Salonitanskim poljem oko kojeg se stoljećima sporio sa gradom Splitom. Sa istočne strane smještena je Marinska kotlina (Babić, 2005), odnosno Marinski zaljev koji seže do Rogoznice, do uvale Stupin gdje graniči sa šibenskim teritorijem (Čipčić, 2021). U nekadašnjem antičkom dobu taj zapadni dio kopna poznat je po nazivu Hilički poluotok na kojem se nalazi rt Planka sa hidrometeorološkom stanicom poznatom kao Diomedov rt (Čipčić, 2021). Još od Hrvatsko-

Ugarske države Trogir je „prisvojio“ područja Zagore te spomenute Marinske kotline i dio Kaštelanskog, nekadašnjeg Salonitanskog polja (Babić, 2005).

Prostor nekadašnje općine Trogir smješten je na području Srednje Dalmacije, obuhvaća akvatorij trogirskog primorja-naseljene otoke Čiovo, Drvenik Mali i Veli, te manje otočiće Fumiju, Kraljevac, Balkun, Krknjaše, Arkandjel i druge. Također Trogiru pripadaju sela i zaseoci područja trogirske Zagore, Svilaja i Mosec su planine koje određuju sjevernu i sjeveroistočnu prirodnu granicu, te Malo polje, odnosno polukružni pojas plodnih površina omeđenih brdima Vlaškom i Krbanom (Čipčić, 2021).

Stara povijesna jezgra grada Trogira smještena je na 515 metara, u smjeru istok zapad, i širine 285 metara u smjeru sjever jug. Spojena je mostovima s kopnom i otokom Čiovom još u 13. i 14. stoljeću. Babić navodi da je komunikacija Trogira sa zaleđem bila otežana zbog brda; ispod Labišnice je prirodni koridor na kojem se smjestila željeznička pruga Split-Zagreb, izgrađena krajem 19. stoljeća. Prema zapadu komunikacija se odvijala morskim putem, od Trogira do Marine i Vinišća prevozilo se brodovima sve dok se nije izgradila Jadranska magistrala, 1965. godine. Prema istoku put je išao još od 14. stoljeća uz more, a naslijedila ga je današnja cesta koja vodi za Split. Trogir je zbog zatvorenog akvatorija pružao sigurno zaklonište brodovima, imao je dvije luke i to Rivu na jugu kao glavnu i manju na sjeveru, u jarku između kopna i otoka, nazvanu Foša (Čipčić, 2021).

Zbog kružnog oblika smještenog na strateški važnom mjestu, a koji je bio prirodno zaštićen pogodna je lokacija za naseljavanje. Osnovni element njegove jezgre su plodna polja oko Trogira koja su okružena vijencem brda i brežuljaka sa sjeverne i morem s južne strane (Babić, 2005). Polja su bila od egzistencijalne važnosti i određivala su život grada. Osim od zemljoradnje, urbano stanovništvo živjelo je i od trgovine, obrta i drugih djelatnosti. U prošlosti, grad je bio naseljen zemljoposjedničkim plemstvom, a predgrađe grada Trogira-Pasike naselili su pretežno težaci - gradski ili prigradski seljaci koji nastanjuju također i dio otoka Čiova koje je smješteno nasuprot gradu. Grad je imao svoje prirodne izvore vode na poljima u bunarima, a do sredine 20. stoljeća jedan od glavnih izvora vode bio je bunar Dobrić na kopnu u blizini mosta. U Blatu na Pantanu, na toku rijeke Rike izgrađeni su mlinovi koji su koristili stanovništvu čitavog teritorija i šire okolice. Močvara i plićaci bili su obitavalište različitim školjkama i ribama, a trstika zaklon pticama. Međutim, zbog močvarnog područja došlo je do razvoja bolesti malarije (Babić, 2005).

Trogir kao i ostali dalmatinski gradovi ostvaruje prihode od vina koje se izvozi u Veneciju. Izvoze se također i stočarski proizvodi iz zaleđa (trogirske Zagore). Brodogradnja doživljava procvat, a tradicijski seže iz srednjeg vijeka. Pavao Andreis o Trogiru piše:

„Njegov opseg ne prelazi 750 koračaja, ali u uskosti svoje obodnice zadržava ono što je za obilje jednog grada potrebno i neophodno.“ Također ističe da se stanovništvo prehranjuje od žitarica, vina, ulja i smokava uzgojenih na poljima te od ribolova kojim se bave uglavnom Čiovljani. Žita nema u izobilju te se često uvozi iz prekomorskih zemalja. Osim prihoda od poljoprivrede i ribarstva prihodi se i od životinja koje uzgajaju u Segetu, Marini i Otocima, te od sira i vune (Babić, 2005).

Na trogirskom području zastupljena je mediteranska klima sa povoljnim mikroklimatskim uvjetima. Lanac brežuljaka sa sjeverne strane grada štiti od udara sjevernih vjetrova dok otoci, otočki arhipelag s juga trogirsko primorje štite od južnih i istočnih vjetrova. Geić navodi da je promatranjem klimatskih karakteristika za navedeno područje utvrđeno da su povoljnije od karakteristika susjednog splitskog i šibenskog područja (Čipčić, 2021).

2.3.2. Trogir između svjetskih ratova (1918.-1941.)

Trogirska općina u razdoblju između dva svjetska rata sastojala se od 21 naselja koja su mu pripadala: Blizna zajedno s Rastovcem, Bristivica, Labin (Dalmatinski), Lepenica, Ljubitovica, Marina, Mitlo-Vinovac, Okrug (Donji i Gornji), Prapatnica, Prgomet, Račice, Trolokve, Seget (Vranjica), Sevid (Ražanj), Sitno, Sratok (Bogdanovići), Suhi Dolac (Primorski Dolac), Vinišće (Biskupija i Opatija) i Žedno (Arbanija i Žedno) te otoci Drvenik Mali i Drvenik Veliki. Još od 15. stoljeća uspostavljena je granica Trogira sa Splitom na otoku Čiovu.

Površina Općine Trogir iznosila je 40070 hektara te je do 1921. godine brojala 18606 stanovnika u 3363 domaćinstva, a koji se narednih godina povećavao te je 3 godine kasnije brojao 23525 stanovnika koji su živjeli u 3952 domaćinstva. Sam grad Trogir brojao je 4536 stanovnika (Čipčić, 2021).

Nakon dugogodišnje stagnacije u graditeljstvu, u prvom desetljeću 19. stoljeća dolazi do graditeljskog uzleta u Trogiru o kojem piše Butković Mićin (2019). Obnavljaju se dotrajali stambeni i sakralni objekti, uvodi se javna rasvjeta, gradi se novi most koji povezuje kopno sa Čiovom, uređuje se pristanište za putničke i trgovačke brodove. Gradi se zgrada suda i osnovna škola što mijenja vizuru grada (u neogotičkom stilu da bi se prilagodile povijesnom okruženju). Na obali Čiova ističe se zgrada režije duhana (kasnije poduzeće Duhanka). Na kopnenoj strani grade se dvije vile Filipina i Bianca u secesijskom stilu u prirodnom ambijentu koje je bilo do tada netaknuto.

Početak 30.-ih godina 20. stoljeća provode se vodovodne i električne instalacije, odnosno dolazi do komunalnih i infrastrukturnih zahvata. Sanira se močvarno zemljište te se na taj način otklanja mogućnost epidemije malarije. Gradi se cesta prema Šibeniku, a kolnik prema Splitu se betonira. Okupacijom Italije dolazi do modernije arhitekture, grade se socijalni stanovi jednokatnica sa uređenim vrtovima dok poslijeratna izgradnja zauzima velike kopnene površine (Butković Mićin, 2019).

U novije vrijeme, iz stare gradske jezgre izumiru, iseljavaju se ili siromaše plemićke obitelji. Širenjem grada na kopno, uništavaju se plodne površine, izgradnja je individualna i neplanska. Trogir zajedno s okolicom je imigracijsko područje za stanovništvo iz kontinentalnog zaleđa (Babić, 2005).

2.3.3. Obrazovanje u Trogiru do sredine dvadesetog stoljeća

Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, u Trogiru su škole pohađala djeca imućnih gradskih obitelji dok su pismenost i obrazovanje u selima i na otocima uvelike ovisili o dobroj volji župnika. Osim državnih, postojale su i privatne škole pod upravom crkvenih vlasti. Između dva svjetska rata, franjevci su značajno doprinijeli otvaranju pomoćnih pučkih škola, koje su bile smještene pri župnim stanovima i pružale su besplatno obrazovanje (Čipčić, 2021).

Od 1875. godine, pučka škola se transformirala u građansku školu, koja je, kao i u drugim dalmatinskim gradovima, učenicima pružala praktična znanja za trgovačka, obrtnička, industrijska i poljoprivredna zanimanja, te ih pripremala za srednje strukovne škole. Građanska škola u Trogiru je od 1930. godine djelovala kao mješovita građanska škola, koja je trajala tri razreda samostalno ili se nadovezala na peti razred osnovne škole, s ukupno osam razreda (Pažanin, 1999). Za težačku djecu bili su organizirani tečajevi, poput Pučko-ratarskog tečaja koji je trajao do 1927. godine i funkcionirao kao strukovna škola. Učenici koji su završili pučku školu pohađali su tečaj koji je uključivao praktičnu nastavu svaki dan ujutro i teoretsku nastavu dva do tri puta tjedno popodne, u trajanju od dvije godine (Čipčić, 2021).

Posebno se ističe razdoblje nakon potpisivanja Rapalskog ugovora 1922. godine, kada je Trogir napustila talijanska okupatorska vojska, a pismenosti se pridaje sve veći značaj. Učitelji su nastojali što dulje zadržati djecu u školi jer su mnogi napuštali školovanje nakon četvrtog razreda, a rijetki su ostajali do šestog. Osnovne škole su bile državne, s vjerskom poukom, trajale su četiri godine, dok su više narodne škole bile za djecu koja su završila ta četiri razreda i trajale su do četrnaeste godine. Nakon Drugog svjetskog rata, počele su se

graditi i obnavljati školske zgrade s boljim uvjetima rada. Osnovna škola počela je s radom u prosincu 1944., upisujući djecu u četiri razreda. Učilo se iz Početnice i Bukvara, koji su služili i kao literatura za nepismene odrasle koji su pohađali tečajeve za nepismene. Dotadašnja građanska škola nije se obnavljala jer nije omogućavala nastavak školovanja u višim razredima gimnazije niti u srednjim školama, pa je u veljači 1945. osnovana niža gimnazija (Čipčić, 2021).

Godine 1918., časne sestre otvorile su privatnu školu za djecu koja su već završila pučku školu, a 1921. godine otvoren je dječji vrtić u samostanu svetog Nikole za djevojčice i dječake u dobi od 3 do 6 godina (Čipčić, 2021).

3. METODOLOŠKI PRISTUP

3.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja kojim se bavi ovaj diplomski rad je želja za saznanjima kako je izgledala dječja materijalna kultura u konkretnom prostoru grada Trogira sredinom 20. stoljeća. Pokušat će se doći do vrijednih informacija, a odnose se na odrastanje djece iz različitih socio-ekonomskih uvjeta u gradu Trogiru. Pod materijalnom kulturom djetinjstva autor Corsaro (2000) navodi odjeću, knjige, alate za umjetnost i pismenost (bojice, olovke, papir, boje, itd.) te igračke koje djeca izrađuju sama, koristeći neke od navedenih predmeta za proizvodnju drugih, vlastitih, te slično mišljenje dijeli Schlereth (1985, prema Brookshaw, 2009) navodeći da se u dječjoj materijalnoj kulturi najviše ističe igračka, a posebno su zanimljive igračke koje su djeca sama osmislila, koje djeca improviziraju, dizajniraju, imenuju, modeliraju i to najčešće ona djeca koja nemaju pristup komercijalno proizvedenim igračkama.

3.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja diplomskog rada je istražiti, otkriti, saznati, prikupiti i predočiti podatke o materijalnim aspektima kulture djetinjstva u gradu Trogiru sredinom 20. stoljeća, misleći pritom na odjeću i obuću, knjige, slikovnice, alate za kreativno izražavanje kao što su papir, olovke, boje, različiti predmeti u kućanstvu te igračke iz tog vremena koje djeca često izrađuju sama (improvizirane), improviziraju igre, pridaju značenja igračkama kako u svojim obiteljima tako i u kulturi vršnjaka.

3.3. Primjenjena metoda

U svrhu ostvarivanja cilja istraživanja koristit će se kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua. Intervju se može opisati kao ljudska interakcija, način razmjene informacija. Intervju je i metoda prikupljanja podataka i društveni interpersonalni susret te istraživač (intervjuer) mora voditi računa o mnogim aspektima interpersonalne interakcije, kao što je ugodna atmosfera koja će biti poticajna za otvorenu komunikaciju, dobra procjena kognitivnih, etičkih i emotivnih aspekata komunikacije kao i dinamika intervjua kako se

tijekom interakcije ne bi ugrozio ni jedan od navedenih faktora (Kvale, 1996, prema Wattles, 2019). U relevantnim tematskim područjima naglasak se stavlja na stručnost istraživača kako bi se postavljala informativna pitanja koja mogu pružiti neprocjenjive validne podatke o temi istraživanja (Wattles, 2019). Intervjui se mogu odvijati u individualnom ili grupnom okruženju koje se naziva fokus grupa, odnosno kada se nekoliko ljudi intervjuira zajedno koristeći fleksibilan, istraživački format rasprave u kojem je naglasak interakcija između sugovornika, a ne ispitivača i ispitanika, a prednost je u praktičnosti i uštedi vremena (Q. Qu Schulich, Dumay, 2011).

Alvesson (2003) navodi tri tipa intervjuja prema strukturi i to nestrukturirani, polustrukturirani i strukturirani.

Kod nestrukturiranog (engl. unstructured) intervjuja pitanja su otvorenog tipa, nisu unaprijed određena. Ispitanik sam određuje pravac u kojem ide razgovor dok istraživač formulira pitanja ovisno o odgovorima koje dobije od sugovornika, a koji su vezani za područje istraživanja (Firmin, 2008a, prema Wattles, 2019). Hannabuss (1996) navodi da se proces nestrukturiranog intervjuja treba prilagoditi individualnoj situaciji i kontekstu s namjerom da se ispitanik osjeća opušteno i ugodno, prilagođavajući mu dodatna pitanja (Q. Qu Schulich, Dumay, 2011).

Kod polustrukturiranog (engl. semi-structured) intervjuja pitanja su unaprijed određena, ali otvorenog tipa, što istraživaču daje mogućnost više kontrole nad smjerom razgovora. Ukoliko treba neki problem sagledati dubinski gdje je važno osobno iskustvo sugovornika, mogu se postaviti dodatna pitanja koja u pripremi nisu postojala što ga čini fleksibilnim i pogodnim za istraživanja (Ayres, 2008, prema Wattles, 2019). Alvesson i Deetz (2000) također naglašavaju vođenje tema razgovora na dosljedan i sustavan način za izazivanje detaljnih odgovora o temama koje istraživače zanima, a Kvale i Brinkmann (2009) ističu ga kao najučinkovitiji i pogodan način prikupljanja informacija jer vještom istraživaču dopušta modificiranje, stil, tempo i redoslijed pitanja kojima će od ispitanika osigurati najpotpunije odgovore (narrative) (Q. Qu Schulich, Dumay, 2011).

Kod strukturiranog intervjuja postavljaju se standardizirana unaprijed osmišljena pitanja svima koji sudjeluju u istraživanju, nema odstupanja bez obzira na odgovore ispitanika čime se postiže velika pouzdanost, a ograničenje ovog tipa je u tome što postoji mogućnost da postavljena planirana pitanja neće otkriti pojavu ili problem na adekvatan način (Firmin, 2008b, prema Wattles, 2019). Standardiziran intervju je rigidan, nefleksibilan, bez improvizacije, ispitivač ne odstupa od protokola, pitanja se postavljaju istim redoslijedom kako bi se dobili kratki odgovori što doprinosi tome da se može proučavati na velikom uzorku ljudi

jer se ispitanicima postavljaju ista pitanja, a analiziranje odgovora oduzima manje vremena u usporedbi s nestrukturiranim intervjuem (Fontana i Frey, 1988, prema Q. Qu Schulich, Dumay, 2011).

Kvalitativni intervjui stoga ne mogu proučavati uzorke velikog broja ljudi zbog ograničenosti pristupa i velikog utroška vremena. Važno je naglasiti da je nužno isplanirati protokol pitanja jer riječi mogu imati drugačija kulturološka značenja iako intervjuer i sugovornik govore istim jezikom (Wattles, 2019).

3.4. Sugovornici u istraživanju

Na temelju osobnih poznanstava i metodom „snježne grude“ ciljano su odabrane tri sugovornice koje su sukladno dobi i mjestu življenja, mogle svjedočiti o predmetu istraživanja. Sudionicama su dodijeljeni pseudonimi kako bi se zajamčila anonimnost osobe.

3.5. Instrument istraživanja

Instrument istraživanja je protokol intervjua te se za bilježenje dobivenih odgovora od sugovornica temelji na opremi za snimanje - audio zapisom, alat je diktafon na mobilnom uređaju što nudi naknadnu mogućnost preslušavanja intervjua i transkripciju istih da bi se lakše pristupilo podacima te naposljetku analiziralo sadržaj (Mishler, 1986, Morrison, 1993, prema Wattles, 2019). Intervju se sastoji od 18 pitanja koja su kreirana na temelju stručne literature i samostalno, teme intervjua su: socio-ekonomska obilježja sugovornice, obilježja obitelji sugovornice, posjedovanje igračaka, posjedovanje literature, fotografije i dokumenti, odjeća i obuća, te oprema dječje sobe.

3.6. Istraživačka etika

Korišten je pristanak - usmena izjava sugovornica prije početka intervjua. Sugovornicama je objašnjen način na koji se provodi intervju te da će se prikupljeni podaci koristiti isključivo u svrhu izrade diplomskog rada pri Filozofskom fakultetu u Splitu. Sugovornice su također obaviještene da je sudjelovanje u istraživanju u potpunosti

dobrovoljno i u svakom trenutku imaju pravo odbiti odgovoriti na pitanja na koja ne žele odgovoriti bez navođenja razloga odbijanja ili u potpunosti prekinuti sudjelovanje. Obaviještene su da će razgovori biti snimljeni te će se izraditi transkript pri čemu će sugovornice biti pod pseudonimima. Predviđeno trajanje intervjua je fleksibilno (do 2 sata).

4. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

4.1. Obiteljsko okruženje

Kontekst djetinjstva kao procesa uvijek je u relaciji sa određenom kulturom, vremenom i prostorom te se razlikuje s obzirom na različitost uvjeta i kulture u kojima se ostvaruje (Jurjević Lozančić, 2018). Dijete bira sadržaje iz biosocijalne okoline te je njegovo ponašanje rezultat podražaja i prethodnog iskustva (Troj, 1957, prema Batinić i Serdar, 2019). Sredinom prošlog stoljeća patrijarhalna obitelj bila je temelj tradicije, običaja i odgoja djece, a favoriziranje sinova i strog odgoj činilo je djetinjstvo teškim (Nikolić, 2016). Intervjuirane sugovornice su rođene u istom gradu -Trogiru s razmakom od tri godine, neposredno prije Drugog svjetskog rata (1937., 1938. i 1940. godine). Njihovi narativi opisuju socio-ekonomske uvjete njihovih obitelji i kontekst u kojem su proveli djetinjstvo. Ono što je im je zajedničko je mjesto rođenja, te su živjele u vlastitim kućama gdje su više generacija dijelile zajedničko kućanstvo.

Sugovornica 1 bila je najstarije dijete uz tri mlađa brata, živjela je u obitelji u kojoj su dvije sestre bile udane za dva brata pa je za nju pojam uža obitelj bio sinonim za širu obitelj : *...šira obitelj je brojala 12 članova, nikad nije bilo uže obitelji.* Njeni roditelji su pohađali osnovnu, tadašnju građansku školu, majka je završila sedmoljetku i različite tečajeve, bila je članica amaterskog kazališta, porotnica na sudu te kasnije predsjednica društva *Naša djeca*.

Sugovornica 1: *Otac je iša u školu samo dva razreda i onda se ispisa. Morao kuhati direktoru o' škole osnovne i čuva' mu je dicu, igra se s njima. Tako je uvik govoriya, a ti direktor ga je 'večer po'učava.* Bili su zaposleni u državnim ustanovama (otac u kantini u vojarni u Divuljama, a majka je dijelila užinu u školi) uz to su se bavili i poljoprivredom. Materijalno stanje obitelji opisuje: *Bilo je dobro materijalno stanje. Imali smo 'ist i pit i nismo u to doba bili gladni kad je puno svita bilo gladno tih ratnih doba. Bili smo poljoprivrednici, težaci, imali smo i svinje, kokoše, koze, mlijeka, jance, kozliće, sve smo imali za svoju kućnu potribu.* Obitelji Sugovornice 2 i 3 nisu se bavili poljoprivredom niti su posjedovale životinje. Njihove obitelji su glavne prihode ostvarivali kroz obrte u privatnom vlasništvu. Otac Sugovornice 2 završio je obrt za drvodjelca, a otac Sugovornice 3 studirao je 2 godine na likovnoj akademiji u Trstu. Majka Sugovornice 2 završila je građansku školu kao i Sugovornice 1, dok je majka

Sugovornice 3 završila školu za krojačicu: *A moja mama je završila domaćinsku školu u Singera, onda davno, koja je koštala 30000 dinara.*

Sugovornica 2 imala je starijeg brata te svoju obitelj opisuje: *Imali smo jedan građanski život. Moja obitelj je živila od svoga rada, od šivanja muške i ženske robe i mama šta je vezla. Nismo imali polje. Nismo oskudjevali u ničem. I onda kad bi došli ljudi sa sela iz Ljubitovice, Sevida, to bi došli znate, sa suknom, sa opancima, puni ulja. To je bila razmjena dobara....Osim toga smo i pleli za dječji dom i tako smo dobrotvorno radili, to je bilo u Malariju, za djecu ovih šta su poginili u ratu. Za njih smo pleli đempere, kape. I kako sam ja uz njih bila, šta bi drugo radila nego sam šila i plela, bila sam poslušna i angažirana, sve san tila. ... Prisjeća se boravka u vrtiću, zalijevanja biljaka u vrtu kao dijela tjelovježbe i početnih satova klavira kod časnih sestara Benediktinki u samostanu sv. Nikole u Trogiru.*

Sugovornica 3 imala je stariju sestru i mlađeg brata te je opisala uvjete života: *Nikad lipše. Uvijek se sitim onoga blaga Božjega... Naši su bili jako bogati, imali smo i grb na kuću i grob u katedrali...*

Ulaganje u školovanje i odgoj razlikovao se među obiteljima sugovornica. Različiti autori istraživali su teorijske pristupe koji povezuju postignuća i obrazovne šanse djece koja su odrastala u različitim socio-ekonomskim uvjetima. Prema Šuljak (2006) obrazovaniji pojedinci iz viših klasa prenose vrijednosti obrazovanja na svoju djecu, dok će djeca manje obrazovanih roditelja iz nižih klasa pokazivati manji interes za školom što se može usporediti sa narativima Sugovornica 2 i 3, dok je Sugovornica 1 bila prisiljena prekinuti školovanje kako bi pomagala kod kuće i na polju, završivši srednju školu tek nakon što je zasnovala vlastitu obitelj: *Išla sam u školu u Trogir, onda je bila sedmoljetka. Nakon toga išla sam u po'je raditi jer je trebala radna snaga. Braća su išla u srednje škole po Splitu, a ja sam kuvala, prala, čuvala stoku, malu dicu. Poslije sam završila srednju školu, kad sam se udala. A to je bilo 1970. godine, dok Sugovornica 2 ističe da nije pomagala u kući i nije ništa znala raditi do udaje. Sve tri sugovornice imale su braću te u svojim narativima navode kako su muška djeca bila privilegirana i da je postojala razlika u odgoju i očekivanjima prema njima.*

U Trogiru sredinom 20. stoljeća domaćinstva nisu imala pitku vodu već su ljudi morali ići na fontane. Rijetkost je obitelj Sugovornice 2: *Imali smo tekuću vodu, šta je Trogir oskudijeva u vodi...moja nona nikad nije dala zaključati vrata od dvorišta dok se ljudi ne opskrbe vodom, oni koji nisu imali. A zašto smo mi imali vodu? Zbog toga šta smo bili spojeni direktno na Malariju jer smo tamo ka dobrotvorno radili za njih i moja nona nije tila nikakvu naknadu, mi smo radili za dječji dom i oni su nas spojili iz zahvalnosti. Cijevi direktno idu u tu*

vašku, ono ispod su, ne na česmu, nego se potom iz vaške moralo grabit. Žene bi iz Čiova donosili maštile, to bi se čekalo u red', da bi imali vode.

Sugovornica 3 koja je za razliku od sugovornica 1 i 2 živjela na Čiovu, u blizini mosta, prisjeća se da je pomagala obitelji upravo donoseći vodu: *Imali smo dva mala sića jer nije bilo vode pa bi išli na fontanu po vodu. Bila je u grad', priko mosta je tribalo ić. A struju smo imali.*

Sugovornica 1 prisjeća se žena koje su dolazile tkati vunu na rivi kao i djece koja su im u tome pomagala: *Sitila san se još, na rivu su dolazile tkalice šta su tkale sukno i tapete, pa bi im mi dica pomagali, motali smo in klupka, dodavali kamenja da ne pobigne vuna. Uvik smo im pomagali, bili smo prisritni kad bi vidili da se od obične vune isplete nit od koje posli pleteš nešto.* Sugovornica 2 ističe da se u njezinoj kući prela vuna od koje su pleli odjeću za osobnu upotrebu i za dječji dom te još uvijek posjeduje alate za presti vunu.

4.2. Igračke sredinom 20. stoljeća

Od prvih mjeseci igračka postaje glavni dio djetetova života, u različitim oblicima je prisutna te manipuliranjem igračkom dijete upoznaje svijet oko sebe. Nakon što prohoda, dijete pronalazi predmete za igru u neposrednoj okolini. U prošlosti su djeca samostalno izrađivala igračke ili su im izrađivali roditelji, a neke bi se kupilo na sajmovima (Matoković, 2003) ili u postojećim trgovinama u gradovima. Djeca su za igru koristila neoblikovane i prirodne materijale, igrali se na otvorenom prostoru u društvu vršnjaka (Spajić Vrkaš, 1996, prema Visković i Topić, 2020). Godišnja doba određivala su vrstu i sadržaj igara, odnosno raspoloživ prostor i prirodne materijale kao igračke. Ovisno o religioznim stavovima obitelji različiti spolovi u igri su se mogli ili nisu mogli miješati, odnosno dob i spol detetminirali su dječju igru (Kunac, 2007, prema Visković i Topić, 2020). Djeca osim što se razvijaju i uče, uz pomoć igračaka upoznaju se sa kulturom u kojoj odrastaju.

Igra i igračke razlikovale su se unutar obitelji sugovornica. Igračke u tom periodu bile su rijetke i luksuz. U vremenu odrastanja Sugovornica u Trogiru je djelovao i dječji dom kojem je pomoć u hrani i drugim potrepštinama pristizala iz Amerike. Osim navedene pomoći ponekad bi donirali i igračke koje bi osim djece u domu djelatnici podijelili i djeci iz susjedstva.

4.2.1. Strukturirane igračke

Igračka je najčešći oblik materijalne kulture koja se povezuje s djecom (Schlereth, 1985, prema Brookshaw, 2009). Materijalna kultura temeljena na načelu da su artefakti rezultat namjernog ljudskog ponašanja, pri čemu odrasli izrađuju predmete za djecu prema svojoj percepciji onoga što djeca žele ili trebaju te na taj način pokušavaju djeci nametnuti određene norme ponašanja koje su povezane s njihovom dobi, spolom i socio-ekonomskim statusom (Wilkie, 2000, prema Brookshaw, 2009). U ljudskoj zajednici igračka ima veliku važnost, nalazimo je u svim kulturama, igračka ne poznaje kako jezične tako ni kulturološke barijere (Biškupić Bašić, 2018). Prve tradicijske igračke u Hrvatskoj izrađivane su u Hrvatskom zagorju i Prigorju i u Dalmatinskoj zagori, uglavnom od drva (Biškupić Bašić, 2013) te su predstavljale kulturnu sredinu u kojoj su nastale. Novi materijali za izradu igračaka pojavili su se 1930-ih godina, kada se počelo eksperimentirati s papirom, piljevinom, tkaninom koja se lijepi i preša. Oko 1940. godine izrađuju se lutke od kaučuka koji je bio porozan i osjetljiv na atmosferilije te ga ubrzo zamjenjuje vinil, PVC, tvrda plastika. Lutke su se sastavljale od više izrađenih dijelova, povezujući ih kroz šuplje tijelo i mogle su zatvarati i otvarati oči. Proizvodile su se uz ostale igračke u tvornicama “Jugoplastika” i “Biserka” (Biškupić Bašić, 2014). Sugovornice 2 i 3 posjedovale su lutke od kaučuka. Sugovornica 3: *Imala sam bebu od kaučuka i ništa drugo šta se kupilo ...plela sam toj bebi. A znate kako, ja sam toj bebi probijala glavu s pribočicom, radila pletenice i ta je beba bila sva probužana od tih pribočica i bebe sam oblačila.*

Sugovornica 1 od strukturiranih igračaka ističe staklene špekule (klikere ili franje) kojima su se igrali većinom dječaci, ali i djevojčice.

Slika 1: Igra špekulama

Izvor: Narodni. NET. Tradicija i običaji.

Dječaci su se oduvijek voljeli igrati malim vojnicima koji su bili izrađeni od različitih legura ili materijala kao što su cink i kositar, kasnije zamijenjen elastolinom i plastikom, lijevanjem legura u kalupe (Biškupić Bašić, 2014). Olovni vojnici se i danas mogu kupiti kao tradicionalne igračke te su zanimljivi odraslima i kolekcionarima. Sugovornice 1 i 2 navode da su se dječaci u Trogiru u to vrijeme igrali olovnim vojnicima. Te su se igračke izrađivale kod kuće, a obitelj sugovornice 2 je posjedovala alate i materijale za njihovu izradu. Sugovornica 1: *Bila su dva dječja doma u Trogiru za ratnu siročad. I oni su tamo dobijali pakete iz Amerike, olovne vojnike, sličice i tako i onda bi mi čekali da nan neko da tamo iz doma, da nan daju malo sličic'. Obično je davala moja teta koja je tamo radila u sanitarnu.* Sugovornica 2: *A moj brat je ima olovne vojnike. Oni su ih sami radili. Imali su kalupe za te vojnike.*

Rodni stereotipi prema igračkama četrdesetih godina prošlog stoljeća bili su česti, što potvrđuju narativ Sugovornice 3: *Mi smo bili ženska dica, onda nikakav romobil i bicikla nisu došli u obzir.* Međutim u nekim obiteljima igračke nisu bile rodno determinirane: Sugovornica 1: *Tek biciklu ka' mi je bilo deset godin' san dobila. Nije nego osan kad je svršija rat, otac mi je donia iz Ljubljane. Samo smo imali malu biciklu. Cila ulica se vozila na moju biciklu, 'ko kod je sea,*

Sve igračke koje je posjedovala Sugovornica 1 dijelila je u zajedničkoj igri s braćom i rođacima koji su živjeli u istom kućanstvu. Nasuprot tome, pripadnice obitelji iz građanskog sloja imale su različite socijalne i demografske značajke, što je rezultiralo i različitoj igri i upotrebi igračaka ovisno o spolu, vjerojatno iz religioznih stavova roditelja koje su često isticale (Sugovornice 2 i 3).

Sugovornica 2 ističe kako se nije igrala s bratom i njegovim igračkama već s lutkama i sa djevojčicama iz susjedstva. S bratom je igrala društvene igre *Čovječe ne ljuti se* (kao i Sugovornica 3), drvenim kockama - slagalicama bajki. Prisjeća se bratovog konja za ljuljanje.

Slika 2: Dječak na drvenom konjiću, 1935. godina

Izvor: privatna fotografija, brat sugovornice 2

Sugovornica 3 se još prisjeća: *Mama je šila za vrijeme Italije talijanskim učiteljicama, sad se ja sjećam. Onda bi one nama donosile tanjuriće za stol, bili su limeni, nacrtani skroz, lijepi. A bilo je i porculanskih. A onda je bio i jedan kainčić sa brokvicom za vodu šta se stavljao na taj stol. Ovde su se jedino baluni za bor kupovali.*

Očevi Sugovornica 1 i 2 bili su glazbari, svirali su u Narodnoj glazbi Trogir te su u periodu Drugog svjetskog rata instrumente nosili kući na čuvanje. Djeca ako bi ih uzela da bi svirala na njima morala o istima voditi brigu.

Sugovornice u narativima još spominju igru koncem ili vunom koji se ispreplitao kroz prste, prisjećaju se igre ali ne i naziva; pretpostavka da se radilo o igri koja je osamdesetih godina nazvana „*Kolariću Paniću*“.

4.2.2. Ručno radene igračke

Poznato je da se u različitim krajevima Hrvatske započelo s izradom tradicijskih igračaka još u 19. stoljeću, a vještine izrade u pojedinim obiteljima prenosile su se generacijski. Po uzoru na nošnje malo vještije žene svojim kćerima šivale su odjeću za lutke, te na taj način vještine prenosile svojim djevojčicama, učile ih krojenju, šivanju, tkanju, vezenju (Biškupić Bašić, 2018). Na selima su većinom muškarci bili samouki drvodjelje kojima izrada jednostavnih formi (igračaka) nije bila veliki tehnički izazov, dok su im žene parirale u

vještinama vezanim za tekstil pa su djeci izrađivale krpene lutke od viškova materijala ili dotrajalih odjevnih predmeta (Dronjić, 2014). Skromni uvjeti života na selu utjecali su na prepuštenost djece svojoj mašti, te su djeca sama izrađivala igračke ili su im očevi koji su imali vješte ruke izrađivali igračke i pokućstvo od drveta (Matoković, 2003) što bismo mogli usporediti sa životom u priobalju. U vrijeme odrastanja sugovornica majke, bake ili tete koje su živjele u zajedničkom kućanstvu šivale su djevojčicama odjeću za lutke, krpene lutke, lopte, prenoseći tako svoje vještine na mlađe članice obitelji. Nije bilo razlike s obzirom na status obitelji. Ugledavši se na starije članice kućanstva sugovornice su usvojile vještine šivanja u ranoj životnoj dobi što potvrđuju narativi.

Sugovornica 1 sama je izrađivala igračke: *Ja san sama radila, uzela bi vunene bičve, krpene bičve, neki komad stare odjeće, nije bilo toga puno, ni' se moglo toga puno napraviti. Šili smo lutke i šili smo lopte. Lutke bi nacrtala ili bi stavila dva botuna za oči i za nos, malo vune za na glavu za kosu, napunila bi je robe unutra, sve je to bilo na peci bokune. Ja san radila bebe. Muški su uvik nešto od drva obrađivali da bi se imali s čin igrat.... Od osan godin' san sašila crvenu suknjicu od krep papira za crvene makove za priredbu, za plesat sa školskon priredbon.* Sugovornici 1 otac i stric izrađivali su igračke od drva i novinskog papira.

Isto tako i Sugovornica 2 samostalno je izrađivala lutke: *Radila sam bebe sama od krpe. Ja sam šila mojim bebama, male gaćice pa na pumpuniće, plela in gaće, imala sam predškolsko doba ili do deset, dvanaest godin'. Bratovi prijatelji su dolazili na igru balunom od krpe, to bi mi sami sašili.* Sve tri Sugovornice šile su lopte od ostataka tkanina.

Istraživanjem se došlo do saznanja da su djeca za igru koristila neoblikovane i prirodne materijale, igrali se na otvorenom prostoru te u društvu vršnjaka kao što navodi i Spajić Vrkaš (1996, prema Visković i Topić, 2020) što možemo usporediti s narativima Sugovornice 1: *U polje smo imali komad daske pa bi stavili na granu o' masline, tako bi se ljuljali, ka' na ljuljačku. ...Nalazili smo drva, pa drvo oba drvo pa smo pravili kastaž, oblikovali drvo u punta špic. Onda bi'mo tukli po tome, ka' jaje od drva, pa bi tukli tin kantunon, kome će odletit dalje. To je parilo ka preteča polo-a. Pravili smo plovčice, vatali smo s njima vrapce, dvi ploče. Dvi daske skupa, a doli je vežeš konopon, iza vrat' čekaš, kad vidiš da je 'tić iša' ist bokun kruva šta si mu ostavija, povučesh konop i onda ga jedna daska pritisne... Imali smo telefon na patinu. To je bila konzerva od patine o' postolov, čekali smo kad će se ispraznit. Onda bi'mo zavezali špag, za ono šta se otvara ili bi'mo znali probit brokvon kutiju od patine. Jedan govori u jednu polovinu s jednu stranu vrat', a drugi onamo sluša iza kantuna na svoju polovinu, vezano špagon. Špag je bija žica o' telefona za prijenos. To je bija ka' bežični telefon.*

Kao u istraživanjima Margetić (2009) prema riječima Sugovornica, među djecom su omiljene bile zajedničke igre na otvorenom. Kod tih igara nije se radila posebna podjela na muške i ženske, na mlađe i starije što potvrđuje narativ Sugovornice 1. Iznimno je bilo igara koje su radije igrale djevojčice ili dječaci, a to su u ovom slučaju bile igre lutkama. Ukoliko su roditelji imali religiozne stavove za njih nije bilo prihvatljivo da se u igri miješaju djeca različitih spolova, odnosno spol i dob determinirali su dječju igru (Kunac, 2007, prema Visković i Topić, 2020) što potvrđuju narativi Sugovornice 2 i 3.

Ponekad su roditelji izrađivali igračke za djecu, a osobito ukoliko se ta aktivnost uklapala u njihovo zanimanje ili pak poznavanje zanata. Primjerice, otac Sugovornice 2 koji je bio drvodjelac izradio joj je od drva sobu za lutku, noćni ormarić, ormar te posteljinu. Otac Sugovornice 3 nije bio drvodjelac, volio je umjetnost i bavio se ručnim radom, restaurirao je i u crkvi: *jedino je pape radio nama od drva, cijeli namještaj kakav je bio u mojih roditelja. Ali je bio napravio i špaker, a taj špaker je i funkcionirao. Mi smo stavljali drva, fino s onom kaldajicom, to je udubina s posudom u kojoj se grijala voda. Špaker je ima kola. ...Pape je napravio bio kar i konja od drva. Ovo nije bilo za igru nego za gledat.*

Slika 3: Zaprežna kola (konj i kar, izradio otac Sugovornice 3)

Izvor: Privatna fotografija Sugovornice 3

Sugovornice su izrezivale i lutkice od papira. Povijest tiskanih papirnatih lutkica seže još u antičko doba, kulturu starog istoka u kojem su služile za ceremonijalne obrede, u Europi su korištene da bi zabavile aristokraciju. U 19. stoljeću su se pojavile lutke kakve su nama poznate, sa nekoliko komada garderobe koje treba izrezati i prisloniti (odjenuti) na lutku. Tijekom 20. stoljeća poznate glumice tiskaju se u formi papirnatih lutki s pratećim kostimima iz predstava, kasnije iz filmova (Mrežni izvor: Plezirmgazin.net)

Sugovornica 3:... pape je donosio one šarene papire. Od njih smo pravili, ono znate, papir u boji od kojih se pravilo lutkice od papira i roba za njih. Onda bi pape kupija i novine, Hrvatica su se zvale i onda od novina bi napravili cipelicu. Ja se sad sićam, preklopio bi nekako taj papir i izašla bi cipelica i za na ruke, ka rukavice od te novine.

Slika 4: Primjer papirnatih lutkica

Izvor: <https://plezirmagazin.net/papirne-lutke/>

U nedostatku gotovih igara ili pak nedostatku novca, izrađivale su se ne samo igračke već i društvene igre. Zanimljivo je da, ukoliko su se posjedovale kupljene igre, one su se čuvale za blagdane i posebne prigode, dok su za svakidašnju upotrebu služile izrađene u domaćinstvu. Primjerice, kako navodi sugovornica 3 igrala je *Čovječe ne ljuti se* koje joj je otac napravio od kartona, dok je kupljeni primjerak bio za dane blagdana.

Sugovornica 3 prisjeća se igre *Trlja* kako su samostalno iscrtavali polje mreže na podu dvorišta ugljenom ili komadom cigle (ne spominju što se koristilo kao žeton za pomicanje). Igra *Trlja* je drevna igra, igrala se u staroj Ateni i Rimu; uklesana je na brojnim lokacijama u povijesnoj jezgri grada Trogira, na cimatoriju ili pored crkve svetog Ivana. Igraju je 2 igrača sa po 9 žetona, a pobjednik je onaj koji napravi trlju-postavi 3 žetona na jednoj crti (Mrežni izvor: muzejgradatrogira.blogspot.com).

Od igračaka se prisjeća da joj je otac napravio drvenu ploču za pisanje: *...Imala sam tablu zelenu, sićan se ka sad, pisalo se s karboncinom i krojačkom kredom* (karboncin-crtaći ugljen u obliku olovke, krojačka kreda - bijela kreda). Istu takvu malu školsku pločicu od

komada crne ploče pravokutnog oblika uloženu u drveni okvir spominje Biškupić Bašić (2018), a kao pomagalo za pisanje upotrebljavala se pisaljka, kamenčić. Ova pločica zamjenjivala je bilježnice u periodu poslije Drugog svjetskog rata, zbog nedostatka papira koja se koristila i u školi, zamjenjujući bilježnice te je svaki učenik morao imati i spužvicu i krpicu za mokro i suho brisanje pločice, a pisalo se pisalicom zvanom štajn (Mrežni izvor: podravske-sirine.com).

4.3. Odijevanje i obuvanje

Nakon Prvog svjetskog rata dječja odjeća je bila skupa, trebala se očuvati tijekom upotrebe te se često u siromašnijim obiteljima odjeća odraslih prekrajala za djecu. Pamučne tkanine su postale popularne zbog svoje jednostavne njege, a tamne boje preferirane kako bi se skrila prljavština. Često se kupovao veći broj odjeće da bi se duže nosila, a dizajn je bio usmjeren na praktičnost i jednostavnost. Mnoga djeca nisu imala posebnu odjeću za igru, već bi koristila svoju premalu ili već iznošenu (Ewing, 1982, prema Nevžala 2017). Uobičajena odjeća za djevojčice obuhvaćala je haljine i košulje, kao i veste i kardigane, širih gornjih dijelova, nabrane suknjice ili haljine s kratkim rukavima često s ovratnicima i manžetama, uobičajene za ljetne mjeseci, dok su jednostavne vunene haljine s dugim rukavima bile popularne za zimsko razdoblje, a duljina je ovisila o dobi djevojčica. Dječaci školske dobi često su nosili kratke hlače ili obične hlače od flanela, zajedno s košuljom, puloverom ili vestom, te blejzerom, zimi kaput, „trenčkot“ ili vojničku kišnu kabanicu. Do sredine 1930-ih, hlače su često završavale iznad koljena i dječaci su nosili čarape do koljena dok su kasnije 1950-ih godina i duge i kratke hlače postale prihvatljive za dječake svih uzrasta (Ewing, 1982, prema Nevžala 2017). Kao primjer istraživanja u Hrvatskoj možemo navesti Matoković (2003) koja je istraživala odijevanje djece u požeškom kraju te dolazimo do saznanja da su djeca iz unutrašnjosti Hrvatske bila slično odjevena kao djeca u urbanom primorskom kraju, primjerice vunene čarape, rukavice i kape, pletene veste za djevojčice, a za ljetnih mjeseci djeca su hodala najčešće bosa što je potvrdila i Sugovornica 1. Obuvale su za crkvu cipele i sandale, dok su zimi imali visoke cipele. U urbanom i seoskom stilu odijevanja razlikovala se uglavnom obuća – opanci, karakteristični za seoski kraj dok iz narativa sugovornica dobivamo saznanja da su u priobalju djeca nosila kožne cipele ili pak platnene tenisice.

Izjave Sugovornice 1 potvrđuju da je u tom vremenu česti običaj „dijeljenja“ odjeće ili nošenja zajedničke odjeće, nije imala vlastite odjeće: *Sve smo zajedničko, nosija i djelia i gaćice i majice, nema veze da mi je bilo 13 godin. Dijelili smo s braćom i rođacima... Bilo je više zakrpi nego robe. Kad bi pali, rasparali bi kolina i moralo se zakrpit. Tako i čarape. A nismo imali gaće. Gaće smo tek dobili kad smo imali 12, 13 godin'. Nosili smo čarape duge na laštik i kratke gaće muški, a ženske male suknjice.*

Odjeća se nasljeđivala sa starije djece na mlađu. „Reciklirala“ se prekrajanjem, preuređivala se, dok se odbacivala ona koja je bila sasvim potrošena i koja se nije mogla dalje proslijediti. Druga značajka odijevanja odraslih, ali i djece bilo je razlikovanje odjeće za svečane prigode i svakidašnji život, u kući ili vani: Razlikovala se svečana odjeća od one za igru i boravak po kući: *Muškići su uvek nosili „marinera“, u proljeće i jesen i liti. „Marinera“ je bijela košulja ispod, a poviše modra ka jaketa na rige s koletom, ka marinci, kratke ili duge rukave, ti kratki i dugi rukavi, a posli si ima poviše kaputić. Djevojčice bi imale suknjice i kratke bičve, šta bi se počele nosit već u proljeće, dokoljenke pletene. Nije bilo lakovanih cipelic' nego kožne. Prije se to sve kožno nosilo.*

Slika 5: Odjeća "Marinera" (Sugovornica 2)

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 2

Pavličić (2015) opisuje mornarsko odijelo popularno nazvano „marinera“ koje je nalikovalo odijelima mornara, čija boja je ovisila o godišnjem dobu, ljeti bijela, zimi plava. Nosile su ga djevojčice i dječaci, razlika je bila što su djevojčice umjesto hlača nosile suknjice, a karakteristično je bilo po detaljima: sjajna žuta dugmad s nacrtanim sidrom koja su služila

kao ukras, zatim kapa koja je straga imala dvije crne trake koje su visile niz vrat, sprijeda natpis od zlatno izvezenih slova (nalik na ime broda), mornarski ovratnik pravokutnog oblika s ukrasnim crtama. Odijelo se nosilo nedjeljom kao svečana odjeća, za posjete ili za slobodno vrijeme, odnosno šetnju koja se odvijala po pravilima (nije se smjelo trčati, penjati, isprljati sladoledom; djeca su hodala par koraka ispred roditelja) navodi Pavličić (2015). Polaskom u školu djevojčice dobivaju ukrašenije, vezenije haljinice, dok dječacima odjeća poprima muške oblike odjeće, hlače, kratku košulju, prsluk (Matoković, 2003). Sugovornica 1 je naglasila da je u Trogiru postojala trgovina s prodajom tkanine na metre te bi rijetko kada dobila novi komad odjeće (tek što bi stari dotrajali komad trebalo zamijeniti), a sašila bi joj teta koja je živjela u istom kućanstvu.

Sugovornica 2 prisjećajući se modnih kolekcija njene tete koja joj je šila navodi: *Bila sam ka manekenka. Ustupila je fotografije iz različitih perioda života: Je je, evo ovo je šivano, vidite torbicu i šešir. Ovo je slika kad sam prvi put išla u Split, srea nas je fotograf i slika i ja sam vam na izlogu bila u Splitu, ta slika je stala u izlog, 1940. godine je ova slika.*

Slika 6: Krštenje, 1937. godina

Izvor: privatna fotografije Sugovornice 2

Slika 7: Prvi izlet u Split, 1940. godina

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 2

Slika 8: Sugovornica 2 s prijateljicama, 1940. godina

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 2

...cili život nosim lančić i križ na njemu. Od malena. Uvik sam imala naušnice i to još od malena. Ja mislim da su se golice zvale one male rečine. Svi su mi šili, robu za po kući, robu za u crkvu. Pogledajte sliku, ovo su mi specijalno sestre ančele za pričest od zlata napravili, sve je sa zlatom, vezena pšenica i grožđe, simboli.

Slika 9: Uspomena na Prvu svetu pričest

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 2

Slika 10: Zajednička fotografija s Prve svete pričesti

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 2

Sugovornica 2 navodi da joj se izrađivala odjeća i modni detalji od ostataka tkanina koje bi ostavili klijenti kojima se šivalo, nije naslijedila odjeću ni obuću, a njezinu su nakon što je prerasla dijelili potrebitima. Sugovornica 3 kao i Sugovornica 2 nosila je odjeću koju joj je šila majka. Od ostataka svile pravila je rupčice obrubljene čipkom koju je sama plela te je kao i Sugovornica 2 imala šivane papuče za po kući izrađene od različitih krpica. Odjeća za svečane prilike razlikovala se od one svakodnevne, sugovornice navode haljinice s ovratnicima obrubljenim čipkom, pleteni džemperi, kaputići, gaćice sa čipkom te svečane kožne cipele. Osim što se obitelj Sugovornice 2 bavila obrtom šivanja za kućni budžet, također su doprinicali i u humanitarne svrhe, šili su i pleli odjevne predmete za dječji dom u Trogiru koji je do 30-tih godina 20. stoljeća djelovao kao Antimalarični Institut jer je u Trogiru bila prisutna bolest malarija. Kasnije je Institut nazvan Higijenski zavod, a nakon 1931. godine nakon što je bolest iskorijenjena otvoren je na tom mjestu dječji dom - oporavilište, u narodu zvano Malarija (Delalle, 2006).

4.4. Dječja materijalna kultura

Djeca koja odrastaju u različitim uvjetima i okolnostima imaju različit pristup materijalnim resursima koji su uglavnom namjerno stvoreni s određenom svrhom i odražavaju kulturu iz koje dolaze (James i sur., 1998, prema Brookshaw, 2009). Pod materijalnom kulturom djece podrazumijevaju se predmeti koje djeca sama stvaraju ili prilagođavaju vlastitim potrebama, razlikujući ih od svijeta odraslih koji na te predmete gledaju drugačije i

imaju drugačiju namjenu od one koju su zamislila djeca. Prema Brookshaw (2009) materijalna kultura djece (osim već navedenih) razmatra slikovnice, tiskovine, artistske alate, fotografije, dokumente, vjerske predmete i slično. Uspoređujući tradicijsku i materijalnu kulturu po sjećanjima sugovornica život je bio skroman, djeca prepuštena maštanju, a vještine očevih ruku doprinijele su izradi igračaka od drva ili papira. Slikovnice kao „posebna vrsta igračaka“ imaju svoju pravu vrijednost tek kad majka ili otac (ili netko drugi) sjedi uz dijete te živim pripovijedanjem mrtvim slikama podari život, a djeca slušaju, gledaju, pitaju i odgovaraju zaboravljajući na jelo i piće. Za slikovnicu prvo trebaju biti zainteresirani odrasli da bi djeci prenosili kulturu čitanja (Jambrošek, prema Miljan, 2013). Sugovornica 1 nije posjedovala slikovnice, stripove ni časopise, prisjeća se tiskovina:... *Slobodnu ili Borbu, jedino si 'to moga nešto pročitati i to smo i čitali. Nije bilo tamo ništa za dicu. Zatim se prisjeća: ... imali smo atlas, lipi šareni, bilo mi je sedan godin kad je barba donija iz Zagreba pa smo se 'večer igrali pod jednon žarujon prije nego bi išli leć', igrali se na pogađanje gradova, rijeka, držav' i planin'. To nan je bilo drago, svi smo učestvovali i ja velika i oni mali rođaci i braća od 4, 5, 6 godin.* Kod Sugovornica 2 i 3 bilo je drugačije, one su posjedovale priče, obe se prisjećaju *Crvenkapice, Snjeguljice, Ivice i Marice* koje su im čitali prije spavanja. Sugovornica 3 prisjeća se da ju se poticalo na samostalno i tečno čitanje, a slikovnice bi dobila na poklon povodom svetkovina Nikole ili Lucije.

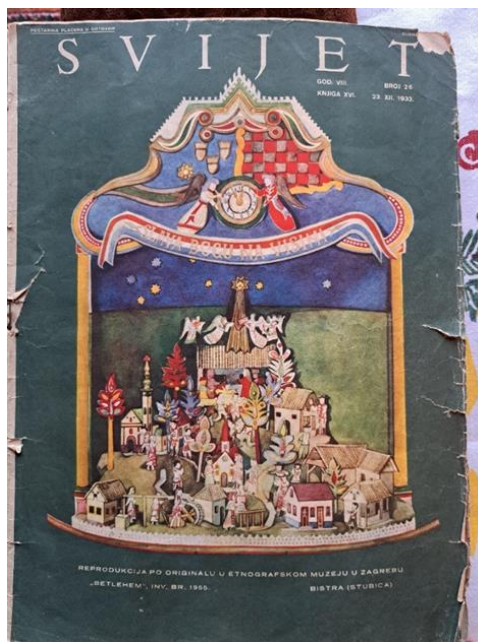
Period Drugog svjetskog rata i kasnije obilježavao je i oskudicu u papiru te se često recikliralo stare novinske papire, vreće... Sugovornica 1 opisuje kako se pisalo na praznim vrećama od cementa: *Pisali smo na kartu o' vriče o' cimenta. Ako si dobija od koga starijega šta je iša u školu koji list papira, to je bila lutrija. Papire o vrič' smo šili da bi bili ka teka. Napravili bi, lipo ispeglali, sašili sa koncen i tako si moga crtati. To nan je bilo za ušporko pisati, a kad smo krenili u školu smo dobili prave teke. To se kupovalo. Doma smo pisali olovkama. Gumic' nije bilo nego si pazija da ne pogriješiš, a ako si pogriješia onda si brisa s komadom kruha, korom.* U dvorištu je crtala i pisala na betonu komadima crnog ugljena (ostatkom neizgorenog drva) ili crvenim komadima crijepova koje bi se odlomili od krovova. Kad je krenula u školu kupili su joj bilježnice i olovke jednako kao i Sugovornici 2. Od drugog razreda pisala je nalivperom. U želji za posjedovanjem sata napominje kako je tijekom djetinjstva često izrađivala sat od kartona. Sugovornica 3 također je crtala na papirnatim vrećicama - „škartocima“ drvenim bojicama, dok za „bijeće“ papire kaže da je koristila samo u posebnim prigodama. Sugovornica 2 naglašava da je pored drvenih imala i vodene boje.

Sugovornica 3 osim što je istaknula slikovnice koje je posjedovala kao djevojčica, prisjeća se još novina i stripova, a neke od novina koje joj evociraju uspomene na roditelje još

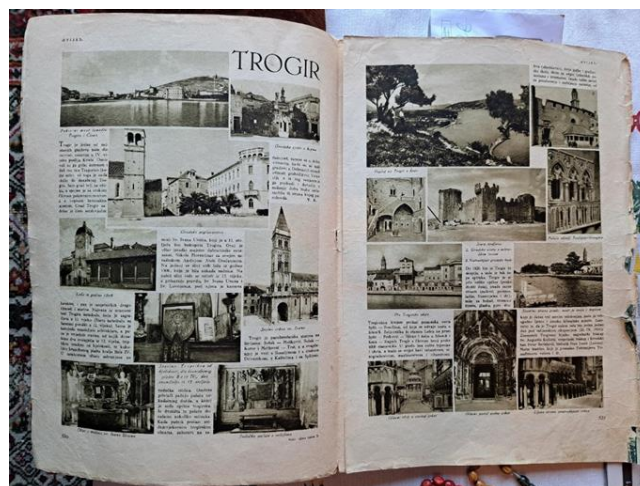
uvijek čuva jer u njima piše o Trogiru i njenom ocu koji je izradio prve jaslice u katedrali Sv. Lovre: *Imali smo stripove Jelkin bosiljak. Časopis je bio Hrvatica, zatim Svijet – u kojem je bilo o Božiću u Trogiru. To je bilo doma u škrinju jednu u šufit. Onda bi pape pomalo izvlačio, ne bi nama dicit to da' jer bi se to isparalo, ja bi vjerojatno odma bebu obukla u novine. U posebne prigode bi nam čita, priča, govori o tome šta piše jer smo mi bili još mala nepismena dica.*

Slika 5: Časopis Svijet, 1933. godina

Izvor: privatno vlasništvo Sugovornice 3

Slika 6: Božić u Trogiru, iz časopisa Svijet

Izvor: privatno vlasništvo Sugovornice 3

U obitelji Sugovornice 2 vjera je bila na značajnom mjestu, njegovali su se vjerski običaji te još uvijek čuva uspomene iz djetinjstva: molitvenik sa posvetom iz 1909. godine koji joj je prosljedila baka, krunicu koju je dobila povodom Prve svete pričesti, albume s fotografijama, personalizirane sličice sa svecima i anđela sa posudom za posvećenu vodu koji je bio na zidu iznad kreveta: ... *A je, imala sam slike. A svete slike, sićam se anđela, a ovaj mi je bia uvijek iznad kolijevke, anđel sa škrabicom.*

Slika 7: Molitvenik s posvetom iz 1909. godine   Slika 8: Anđeo, skulptura (Sugovornica 2)

Izvor: privatno vlasništvo Sugovornice 2

Izvor: privatno vlasništvo Sugovornice 2

Sugovornica 1 ne posjeduje fotografije ni dokumente iz djetinjstva, napominje kako je imala sve svjedodžbe iz škole. Sugovornica 3 od uspomena iz djetinjstva čuva fotografiju s prvog nastupa baletne skupine, a za ostale fotografije navodi da ih čuva njena sestra. Pretpostavka je da je nastup bio pri pjevačkom društvu „Kolo“ (osnovano 1919. godine) koje se afirmiralo kroz dramsku, baletnu i folklornu pjevačku sekciju (Celio Cega i Bilić Petričević, 2017).

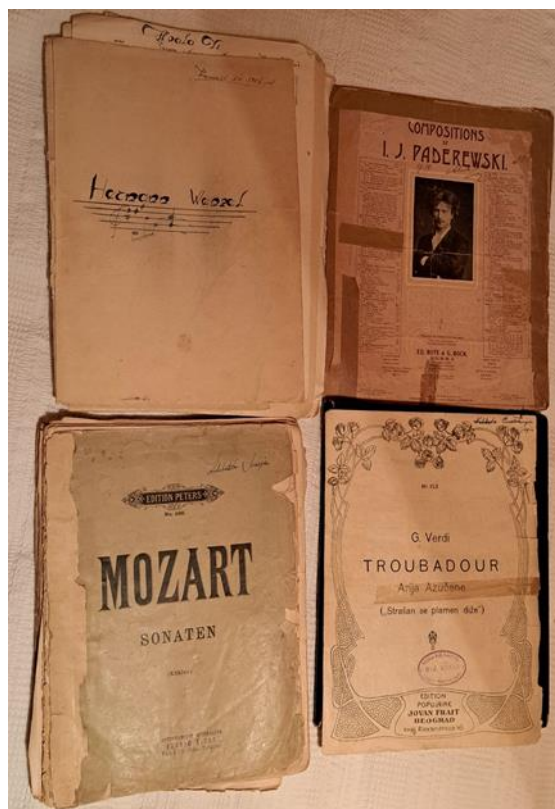
Slika 9: Prvi nastup s baletnom skupinom "Lutko moja lutkice", 1946. godine

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 3

Osim što je plesala pohađala je i privatne satove klavira te još uvijek čuva notne zapise vježbi.

Slika 10: Knjige notnih zapisa

Izvor: privatna fotografija Sugovornice 3

Djeca su i u tom razdoblju istraživala svijet te vođena prirodnom znatiželjom imala različite interese, a sve je bilo uvjetovano mogućnostima unutar obitelji (Nikolić, 2016) što nam dokazuju narativi triju sugovornica.

4.5. Dječji prostor i oprema

Gradska obiteljska kuća strukturom je nalikovala seosku, odnosno zadovoljava osnovne potrebe obitavanja. Tako publicist Ignjatović Tkalac navodi da su svi staleži bili skromni, samo oni otmjeni i veoma bogati imali su obojene zidove u sobama, bijele boje s tamnim podnožjem. Podovi kuća bili su drveni (od daske ili grede), primaća soba sastojala se od sofe, naslonjača i stolica, ogledala, staklenog ormara za srebero. Ponegdje se mogao naći i klavir, u blagovanonici stol na razvlačenje, stol za serviranje, otoman, stolice. U spavaonici se moglo naći osim kreveta ormar te stol za toaletu koji se sastojao od kamenog lavora te vrča za ulijevanje vode, dok se noćna posuda nalazila ispod kreveta. Ogledalo je krasilo zid uz sliku bogorodice. Namještaj je proizveden u domaćoj radinosti, domaćih obrtnika, ali pod utjecajem bečkog bidermajera. Namještaj uvezen iz Austrije ili Italije mogao se naći u aristokratskim stanovima. Stanovi srednjeg sloja, prvotno malih obrtnika nije resila gore navedena elegancija. Stanovi radničkih obitelji sastojali su se od omanje sobe sa najnužnijim namještajem, krevetima i ormarima od jeftinog drva, male kuhinje sa kuhinjskim stolom i stolcima bez naslona, kredencom i malim metalnim štednjakom, a stanari su osobnu higijenu obavljali u kuhinji, a drveni zahod bez ispiranja u zajedništvu više domaćinstava bio je na kraju hodnika (Muraj, 2001).

Sredinom 20. stoljeća dječji prostor se značajno razlikovao od današnjeg, obitelji su bile s mnogo braće i sestara, stanovi često skućeniji te su djeca dijelila sobe što potvrđuje narativ Sugovornice 1: *Spavalo nas je po troje, četvero, svi smo skupa spavali na otomane, 'ko je to vidija stolice, jedna stolica ako je bila u jednu sobu.* U suživotu sa širom obitelji koja je brojala 12 članova, od kojih je bilo 7 djece nije teško stvoriti sliku o istoj. Obitelji boljeg socio-materijalnog statusa imala su sobe za djecu uređene prema uzoru na odrasle što potvrđuju narativi Sugovornice 2 koja je imala vlastitu sobu, krevet, kolica, kolijevku koja se ljuljala, dok je Sugovornica 3 dijelila sobu sa sestrom: *Imali smo dva kreveta, šofala (to su vam prekrasni starinski kreveti, nisu strane bile pune nego izrezbarene sve na kola, to su bile ka drške), stol stolicu, namještaj. To je bia veliki krevet za spavat. Imali smo namještaj od pradide. Soba je bila samo za spavat, u nju se nije igralo....* Na pitanje je li imala stol za pisanje: *Je, to*

je sve bio pape napravio, taj stolić mali je bio, koji se isto mogao preklopiti. Imali smo male stolice.

Sugovornica 2 još uvijek čuva svoju kolijevku, koja se u literaturi spominje kao prvo dječje pokućstvo u ranom djetinjstvu izrađeno od drveta, kao i predmeti uz koje djeca uče stajati i hodati, a odgovaraju zahtjevima uzrasta djeteta (Biškupić Bašić, 2013). Sugovornice 1 i 2 u narativima spominju i *stalak* koji je služio za učenje oslanjanja djeteta na vlastite noge. Sastavljen od četiri noge koje su bile usađene na donjem dijelu daske kvadratastog oblika, a u gornjem dijelu je bio okrugli drveni otvor visine djetetova struka, što potvrđuju i istraživanja Matoković (2003). Spominje se i hodalice u kojima su djeca učila hodati, izrađenih od polukružnog drva koje je bilo pričvršćeno na dugu motku učvršćenu u gredu na stropu, koja se okretala ovisno o kretanju djeteta. Sugovornica 1: *Nije bilo specijalno za tu namjenu, nego bi svaka kuća imala banak i tako je dite bilo ka' u hodalici i nije moglo pobić' ni past ni ništa. A posli za moju braću moglo se kupit na četiri kola hodalica i mogla se kupit ona stolica šta dicitu sedu za stolom. Imali smo je kad mi je bilo sedan godin', onda bi je mi spustili doli pa s njom se po kući vozili ka biciklom.* Drugi tip hodalice bio je gore opisani *stalak* na četiri kotačića kojeg je dijete pomicalo svojim hodanjem. Sugovornica 3 nazvala ga je drugačije: *Imali smo pašel, a to je okruglo, sa rupom i tu rupu bi dijete stalo, a doli su bila kola i s tim bi dijete išlo okolo. To vam je ka' današnji ovi vrtić.* Stalke su obitelji razmjenjivale – posuđivale međusobno. Starinsku dječju sjedalicu Sugovornica 1 opisuje: *Stolica je bila s tutom doli na dnu sjedalice. Bija je otvor. Onda bi je sastavili i gori bi došla arazo stola da bi dite moglo sestiti.* Dječji namještaj izrađivali su obično očevi ili djedovi djece ili profesionalni stolari.

5. Zaključak

Djetinjstvo je doživjelo procvat krajem prošlog stoljeća kada je došlo do promjena u društvenoj percepciji djeteta i njegove uloge te je dijete prema suvremenom shvaćanju od pasivnog promatrača postalo subjekt vlastitog odgoja i obrazovanja. Djeca daju svoj doprinos društvu svojim sudjelovanjem te na taj način održavaju društvo i kulturu djetinjstva. Djetinjstvo se razlikuje s obzirom na uvjete u kojima se ostvaruje, u relaciji je s određenim vremenom, prostorom i kulturom. Položaj djeteta osmišljen od odraslih odrazit će se na njegov cjelokupni odgoj i obrazovanje te će mu odrediti društveni i etički identitet (Jurčević Lozančić, 2018).

U ovom radu, istražujući djetinjstva sugovornica koja su se odvijala nešto prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata, te analizom narativa pokušalo se približiti razumijevanje dječje materijalne kulture sredinom 20. stoljeća u Trogiru. Istraživanjem se uviđaju stajališta o djetetu, odgoju i obrazovanju u obiteljskom i socijalnom okruženju. Mogu se bolje razumjeti Corsarova stajališta o važnim aspektima djetinjstva kao što su autonomija, aktivnost i socijalni položaj djece, na kojeg utječe svijet odraslih, te utjecaj obiteljskih rutina na vršnjačku kulturu (Borovac, 2012).

Početak 20. stoljeća uvjeti života bili su puno teži nego danas no djeca su unatoč tomu zadovoljavala svoje potrebe za igrom, kreativnošću, učenjem. Sve sugovornice iz istraživanja završile su osnovnoškolsko obrazovanje, no ipak se treba naglasiti da se srednješkolom obrazovanju nije pridavalo jednako važnosti unutar njihovih obitelji. Tako je sugovornica iz radničke obitelji trebala pomagati u kući i na polju dok su ostale sugovornice imale veću obiteljsku podršku i bile manje izložene radu u djetinjstvu. Djeca su u ranom djetinjstvu počela razvijati vještine koje su ih pripremale za slijedeći period života u tadašnjim društvenim okvirima. Sugovornice su već odmalena kroz igru započele sa šivanjem odjevnih predmeta svojim lutkama, šivanjem lopti od ostataka tkanine ili od materijala koji su dotrajali. Ugledale bi se na njihove odrasle članice obitelji, mame, bake, tete, koje su šivale odjeću za sve članove obitelji, a neke od njih nudile usluge šivanja za druge kroz obrtničku djelatnost.

Rezultati istraživanja su pokazali da je odjeća u radničkoj obitelji bila skromna, rijetko se kupovalo novu, a staru se čuvalo i pazilo. Odjeća se razmjenjivala među braćom i sestrama, rođacima, članovima istog kućanstva, odnosno i djevojčice i dječaci nosili su istu odjeću. Ona očuvana nasljeđivala se s jedne generacije na drugu. Sugovornicama građanskih obitelji odjeća

se šila češće, ovisno o prigodi, te nisu nasljeđivale ni dijelile odjeću. Ono što je zajedničko svim obiteljima da se je bila posebna odjeća za nedjelju, blagdane i šetnje.

Ovisno o religioznosti i stavovima unutar obitelji djeca su stupala u socijalne interakcije sa suprotnim spolom te se uviđaju rodne stereotipije u odnosu na korištenje pojedinih igračaka kao što su olovni vojnici, lutke, bicikle... Igra osim što se odvijala u zatvorenim prostorima, odvijala se i u dvorištima, ulicama, manjim trgovima, na rivi. Neovisno o statusu obitelji oba spola igrala su društvene igre Čovječe ne ljuti se i Trlju.

Nadalje, istražujući artistske alate, rezultati istraživanja pokazuju da su djeca crtala neovisno o materijalnim mogućnostima. Snalazili su se kako su znali, crtali su komadima ugljena, komadićima crjepova, kredom, svime što su pronašli, a crtali su po ulicama, zidovima, te po papirnatim vrećama koje su prvobitno bile namijenjene nečem drugom. Djeca su reciklirala sve što im je bilo dostupno i raspoloživo.

Sugovornice građanskih obitelji još su posjedovale i slikovnice koje su im bile čitane i kojih se rado sjećaju. Posjeduju i fotoalbume sa uspomenama na djetinjstvo koje potvrđuju njihove narative.

Od materijalnih predmeta korištenih u kućanstvu obe sugovornice građanskih obitelji imale su svoje sobe u kojima je bilo pokućstvo za odrasle, a njihovi očevi koji su se bavili ručnim radom izradili su im drvene igračke - pokućstvo za lutke nalik na pravo. Za razliku od njih prva sugovornica koristila je istu sobu i krevet zajedno sa svojom braćom i rođacima.

Trebali bismo osvijestiti da smo svi odgovorni za naslijeđe koje su nam prenijeli naši preci, koje još uvijek baštinimo, a današnjim generacijama modernog društva su nepoznati. Stoga su potrebna istraživanja starije populacije, bilježenje njihovih sjećanja na djetinjstvo, doživljaje, običaje, artefakte, vrijednosti i sl. Time bismo poručili budućim generacijama da će kultura njihove sadašnjosti jednom postati dio njihove prošlosti i da je treba sačuvati.

6. Literatura

1. Babić, I. (2005). *Monografija grada Trogira*. Trogir: Trogir tisak.
2. Batinić Š., Serdar, E. (2019). *Stoljeće djeteta u Hrvatskoj – djetinjstvo i školovanje u 20. stoljeću*. Zagreb. Hrvatski školski muzej.
3. Biškupić Bašić, I. (2013). Tradicijske dječje igračke iz hrvatske baštine. *Dijete vrtić obitelj* 23, broj 71, 2013. <https://hrcak.srce.hr/file/214219> Pristupljeno 15. travnja 2024.
4. Biškupić Bapić, I. (2014). Kako je nastala nova zbirka Etnografskog muzeja. Zagreb. Etnografski muzej. <https://hrcak.srce.hr/file/197057> Pristupljeno 15. travnja 2024.
5. Borovac, T. (2012), Corsaro, W. A. (2011), *The Sociology of Childhood* (3rd Edition). London: Pine Forge Press, SAGE Publication Inc., 288 str. *Život i škola*, LVIII (27), 273-276. <https://hrcak.srce.hr/84312> Pristupljeno 20. ožujka 2024.
6. Brookshaw, S. (2009). *The Material Culture of Children and Childhood: Understanding Childhood Objects in the Museum Context*. *Journal of Material Culture* 2009. University of Gloucestershire, Cheltenham, UK.
7. Butković Mićin, L. (2019). Moderna arhitektura Trogira. Izložba Udruge za suvremene umjetničke prakse Slobodne veze / projekt Motel Trogir, u suradnji s Muzejom grada Trogira i Društvom za zaštitu kulturnih dobara Trogira Radovan. <https://slobodneveze.files.wordpress.com/2019/01/moderna-arhitektura-trogira-e-publikacija.pdf> Pristupljeno 1. listopada 2024.
8. Celio Cega, F. (2014) Crtice o ribarstvu i prehrani ribom u Trogiru od 18. do početka 20. stoljeća. Pristupljeno 20. rujna 2023. <https://hrcak.srce.hr/file/203115>
9. Celio Cega, F., Bilić Petričević, A. (2017). *Povijest kazališta u Trogiru do 1960. godine*. Muzej grada Trogira.
10. Corsaro, W.A. (2000). Early Childhood Education, Children's Peer Cultures, and the Future of Childhood. (89-102 str.) *European Early Childhood Education Research Journal* Vol. 8, No.2, 2000. Indiana University United States of America.
11. Corsaro, A.W, Eder, D. (1990). Children's Peer Cultures. *Annual Review of Sociology*, Volume 16 (1990), 197-220. Department of Sociology, Indiana University, Bloomington, Indiana.
12. Čipčić, M. (2021). *Trogir između svjetskih ratova (1918.-1941.)*. Muzej grada Splita.
13. Dellale, I. (2006). *Trogir. Vodič po njegovoj historiji, umjetnosti i životu*. Zagreb. Ex libris.

14. Dronjić, M. (2014). Projekt Svijet igračaka. Etnografski muzej Zagreb. <https://hrcak.srce.hr/en/file/197045> Pristupljeno 10. travnja 2024.
15. Festival starih dalmatinskih igara – HRT <https://radio.hrt.hr/radio-split/kultura/festival-starih-dalmatinskih-igara-3694589> pristupljeno 27.4.2024.
16. Giddens, A. (2007). *Sociology, Fourth Edition*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
17. Jurčević Lozančić, A. (2018). Nove paradigme shvaćanja djeteta, kvalitete djetinjstva i kvalitete institucionalizacije djetinjstva . *Život i škola*, LXIV (1), 18-18. <https://hrcak.srce.hr/clanak/320595> Pristupljeno 15.veljače 2024.
18. Margetić, M. (2009). Dječje igre na otvorenom i blagdansko darivanje djece u Istri. *Etnološka istraživanja*, (14), 133-144. <https://hrcak.srce.hr/44179> Pristupljeno 25. travnja 2024.
19. Matoković, D. (2003). Dječji svijet. *Etnološka istraživanja*, (9), 53-64. <https://hrcak.srce.hr/37775>. Pristupljeno 10. travnja 2024.
20. Mataija, T. (2011). Osviještena baština igre i igračke. Rijeka. Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka. <https://ppmhp.hr/dokumenti/e-books/IGRA/igra-katalog-web.pdf> Pristupljeno 27. travnja 2024.
21. Miljan, Z. (2013). Dječje radosti 19. stoljeća – slikovnica – edukativna dječja igračka. *Povijest u nastavi*, 21 (1), 1-21. <https://hrcak.srce.hr/en/file/178214> Pristupljeno 28.travnja 2024.
22. Muraj, A. (2001). Svakodnevni život u 19. stoljeću. *Temelji moderne Hrvatske*. 309-339. Raspoloživo na: <https://www.matica.hr/media/knjige/temelji-moderne-hrvatske> Pristupljeno 25. svibnja 2024.
23. Narodni. NET. Tradicija i običaji. Raspoloživo na: <https://narodni.net> Pristupljeno 10. travnja 2024.
24. Nevžala J. (2017). Povijesni razvoj dječje odjeće. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet. <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ttf%3A309> Pristupljeno 21. svibnja 2024.
25. Nikolić, M. (2016). Djetinjstvo u socijalizmu, pioniri i Maja: prilog proučavanja djetinjstva djevojčica u socijalizmu metodom oralne historije. *Pro tempore: časopis studenata povijesti*, 7(10-11), 69-84. <https://hrcak.srce.hr/file/273112> Pristupljeno 15. travnja 2024.
26. Norac-Kevo, P. (2023). Časopis Hrvatica: očuvanje hrvatskoga identiteta i domoljublja među iseljenim Hrvaticama. 233-242. *Kroatologija* 14 (2023.) broj 2 <https://hrcak.srce.hr/clanak/450825>. Pristupljeno 1.4. 2024.

27. Pažanin, I. (1999). Školstvo u trogirskom kraju u 19. i 20.stoljeću. Split. <https://hrc.ak.srce.hr/file/18803> Pristupljeno 20. studenog 2023.
28. Pavličić, P. (2015). Mornarsko odijelo, *Vijenac* 555, Kolumne, Ropotarnica. <https://www.matica.hr/vijenac/555/mornarsko-odijelo-24591/> Pristupljeno 29. travnja 2024.
29. Šuljak, A. (2006). Socijalno podrijetlo mladih znanstvenika i (samo)obnavljanje znanosti. *Institut za društvena istraživanja u Zagrebu*. Zagreb <https://hrcak.srce.hr/file/360102>. Pristupljeno 12.ožujka 2024.
30. Visković, I., Topić, J. (2020). Tradicijska igra i suvremeni kurikulum – mišljenje roditelja i odgajatelja. *Školski vjesnik* 69 (2020.), 1, 49–68.
31. Vojnović Traživuk, B. (2021). Tekstilno rukotvorstvo u Dalmaciji. *Etnografski muzej Split*. <https://hrcak.srce.hr/261376> Pristupljeno 15. travnja 2024.
32. Q. Qu, S., Dumay, J. (2011). The qualitative research interview. *Qualitative Research in Accounting & Management*. Vol. 8 No. 3, 2011, pp 238-264.
33. Wattles, I. (2019). Intervju kao istaživačka metoda: *Teorijski aspekti*. *Civitas*, 2019, 9(2), 201-214.

Mrežni izvori:

Pleizer magazin.net. Papirnate lutkice. <https://plezirmagazin.net/papirne-lutke/> Pristupljeno 15. svibnja 2024.

Podravske širine. Školska pločica/tablica. <https://podravske-sirine.com.hr/arhiva/3844> Pristupljeno 20. svibnja 2024.

Muzej grada Trogira. Trlja. <https://muzejgradatrogira.blogspot.com/2020/11/online-radionica-trlja-u-povodu-dana.html> Pristupljeno 11. svibnja 2024.

Sažetak

Tema ovog diplomskog rada bavi se pitanjem kako je izgledala dječja materijalna kultura sredinom 20. stoljeća u konkretnom prostoru grada Trogira. Kroz rad se nudi pregled teorijskih polazišta za razumijevanje kulture i društva, socijalizacije, interpretativne reprodukcije, vršnjačke kulture, dječje materijalne kulture, te obilježja grada Trogira. Cilj rada bio je istražiti i pohraniti podatke vezane za dječju materijalnu kulturu. Koristila se metoda polustrukturiranog intervjua triju sugovornica koje sukladno dobi i mjestu življenja mogu svjedočiti o predmetu istraživanja. Intervjui su snimljeni te na osnovu audiozapisa transkribirani. Sve sugovornice rođene su u Trogiru u razmaku od 3 godine, neposredno prije Drugog svjetskog rata, pohađale su osnovnu školu i provele djetinjstvo u Trogiru. U radu se istraživalo obiteljsko okruženje, socio-ekonomski uvjeti obitelji sugovornica, posjedovanje igračkaka, artistskih alata i literature, fotografija i dokumenata, odijevanje te oprema dječje sobe. Analizom rezultata utvrdilo se da se djetinjstvo razlikuje s obzirom na uvjete obitelji sugovornica i njihova uvjerenja. Djeca su posjedovala igračke u manjim količinama. Izrađivali su samostalno igračke od dostupnih različitih materijala iz neposredne okoline. Odjeća koju su posjedovali razlikovala se unutar obitelji, od one iznošene koja se dijelila i prenosila s generacije na generaciju do one koja je pratila posljednju modu. U ranom djetinjstvu djeca su posjedovala u manjoj mjeri artistske alate, polaskom u školu koristili su se onima tvorničke izrade. Prostor i mjesto boravka djece se razlikovao, od namještenih soba nalik na sobe odraslih do dijeljenja kreveta sa djecom članovima uže i šire obitelji. Spol je determinirao igru, ovisno o stavovima unutar obitelji, mogu se istaknuti zajedničke igre djevojčica s lutkama ili igra s braćom svim dostupnim materijalima. Ovim radom se nastojao dati doprinos širenju spoznaja i prikaza dječje materijalne kulture grada u priobalju sredinom 20. stoljeća.

Ključne riječi: sredina 20. stoljeća, obiteljsko okruženje, socio-ekonomski uvjeti, igračke, odjeća

Summary

The topic of this thesis deals with the question of what children's material culture looked like in the middle of the 20th century in the specific area of the city of Trogir. The work provides an overview of theoretical foundations for understanding culture and society, socialization, interpretive reproduction, peer culture, children's material culture, and the characteristics of the city of Trogir. The aim of the thesis was to investigate and store data related to children's material culture. The method that is used was a semi-structured interview with three female respondents who, according to their age and place of residence, can testify about the subject of the research. The interviews were recorded and transcribed based on the audio recordings. All the respondents were born in Trogir within three years of each other, just before The World War II, attended primary school, and spent their childhood in Trogir. The research is focused on the family environment, the socio-economic conditions of the respondents' families, possession of toys, artistic tools and literature, photographs and documents, clothing, and the furnishing of children's rooms. Analysis of the results showed that childhood varied according to the respondents' family conditions and beliefs. Children possessed toys in smaller quantities. They made their own toys from various materials available in their immediate surroundings. The clothing they had varied within the family, from worn clothes that were shared and passed down from generation to generation to those that followed the latest fashion. In early childhood, children possessed artistic tools to a lesser extent, and upon starting school, they used factory-made ones. The space and place of children's residence differed, ranging from furnished rooms resembling adult rooms to sharing beds with children members of the immediate and extended family. Gender determined play, depending on family attitudes, highlighting common games of girls with dolls or playing with brothers using all available materials. This work aimed to contribute to the expansion of knowledge and representation of children's material culture in the coastal town in the middle 20th century.

Keywords: middle 20th century, family environment, socio-economic conditions, toys, clothing

Prilozi

Prilog 1. - Protokol intervjua. Pitanja za polustrukturirani intervju

1. Skupina pitanja su socioekonomska obilježja sugovornice: dob, spol, broj članova obitelji materijalno stanje obitelji, mjesto stanovanja, obrazovanje roditelja

1. Možete li reći nešto o sebi, vaše ime, prezime, mjesto rođenja?

2. Gdje ste živjeli sa svojom obitelji, koliko je brojala članova vaša obitelj?

2. skupina pitanja obilježja obitelji sugovornice:

3. Jesu li vaši roditelji pohađali školu?

4. U kakvim uvjetima je živjela vaša obitelj, kakvo je bilo materijalno stanje?

5. Čime su se bavili vaši roditelji, jesu li bili negdje zaposleni?

2. Skupina pitanja formirana prema ciljevima, odnosno posjedovanje: igračke, slikovnice, knjige, stripove, alate za kreativno izražavanje, odjeća i obuća, fotografije i dokumenti, vlastito pokućstvo (dječja stolica, krevet, različiti predmeti)

1. Jeste li imali igračke (strukturirane, kupljene), možete li ih opisati?

2. Jeste li sami izrađivali igračke (igračke koje su izradila djeca), od kojih materijala?

3. Jeste li radili ručni rad: pleli, šili, radili goblene, kukičali?

4. Jeste li dijelili igračke s braćom i sestrama, rođacima s kojima ste živjeli?

5. Jeste li imali biciklu?

3. skupina pitanja odijevanje i odjeća

6. Kako ste se odjevali i obuvali (odjeća i obuća)?

7. Je li se razlikovala svećana odjeća od one za igru i boravak po kući?

8. Jeste li dijelili odjeću i obuću sa braćom i sestrama, je li se odjeća nasljeđivala, kako je izgledala?

9. Jeste li posjedovali i čitali knjige, (stripovi, dječje novine, slikovnice, časopise)?

10. Jeste li imali artistski alati (papiri za crtanje, olovke, bojice)?

11. Jeste li pomagali u kući i s kojim alatima i predmetima se radilo

12. Jeste li se fotografirali, posjedujete li fotografije, dokumente...

4. skupina pitanja oprema dječje sobe

13. Jeste li imali vlastitu sobu, svoj krevet, stolicu, neke predmete u kućanstvu (dječje stolice, dječji krevet, različiti predmeti)?

Prilog 2. Transkript intervjua / Sugovornica 1

Možete li reći nešto o sebi, mjesto rođenja?

Rođena sam u Trogiru, 1938. godine, bila sam najstarija čer, imala još tri mlađa brata. Išla sam u školu u Trogir, onda je bila sedmoljetka. Nakon toga išla sam u po'je radit jer je trebala radna snaga. Braća su išla u srednje škole po Splitu, a ja sam kuvala, prala, čuvala stoku, malu dicu. Poslije sam završila srednju školu, kad sam se udala. A to je bilo 1970. godine. Išla sam sa redovnim đacima i imala sam troje djece dotle. Završila sam srednju ekonomsku školu u Seget. Malo sam radila u dućan na kasu i kasnije u školu kao tajnica, kratko vrijeme.

Gdje ste živjeli sa svojom obitelji, koliko je brojala članova vaša obitelj, je li još netko od šire obitelji živio u zajednici- istom kućanstvu?

U Trogiru smo stali, iza škole na rivi, šira obitelj je brojala 12 članova, nikad nije bilo uže obitelji. Odmah su se dve sestre udale za dva brata, stali smo sa didom od oca. Moja majka imala je 4 djece, moja teta 3. Sve skupa bilo je 7 djece i svi smo živili skupa u istoj kući.

Jesu li vaši roditelji pohađali školu?

Majka je pohađala šestogodišnju školu, to se zvala građanska škola i razne kurseve, esperanto, ruski, higijenski minimum, to je prije bilo sanitarna. Bila je predsjednica društva Naša djeca u Trogir, to je onda bilo veliko društvo, bila je porotnik na sudu 40 godina, nijedna se rasprava bez nje nije održala. Igrala je i u amatersko kazalište, svugdi je bila. Otac je išao u školu samo dva razreda i onda se ispisa. Morao kuhati direktoru o' škole osnovne i čuva' mu je dicu, igra se s njima. Tako je uvijek govorija, a ti direktor ga je 'večer po'učava.

U kakvim uvjetima je živjela vaša obitelj, kakvo je bilo materijalno stanje?

Bilo je dobro materijalno stanje. Imali smo 'ist i pit i nismo u to doba bili gladni kad je puno svita bilo gladno tih ratnih doba. Bili smo poljoprivrednici, težaci, imali smo i svinje, kokoše, koze, mlijeka, jance, kozlice, sve smo imali za svoju kućnu potribu. Naša kuća je bila odmah iza škole, tamo smo stali, a u polje su bile životinje. Tamo je bila ka sad vikendica, a prije su životinje stale u prizemlju u grad, u jednu konobu jer su sve po gradu bile konobe. Gori su spavali ljudi a doli su bile domaće životinje.

Čime su se bavili vaši roditelji, jesu li bili negdje zaposleni?

Je bili su zaposleni, otac je radija u vojnu kantu od vojske u Divulje, tamo je bila akademija u Divulje, prodava je bilježnice, olovke, cigarete, a barba je radija na škver, na brodogradilište. Mater je radila u prehranbenom dućanu, a poslije toga je kuhala mljeko i davala marendu u školu. Nosila je po razredima mljeko, kruh, namaze šta je Amerika slavala (kikiriki, maslo, marmeladu). A teta je radila na Duhansku stanicu.

Jeste li imali igračke, možete li ih opisati?

E, to bi otac i barba napravili zaprežna kola, ka' kar i onda bi' mo ih vukli po kući, po sobama, po dvoru. Obična zaprežna kola. Malo je bilo lutki, malo smo se igrali igračkama. Igrali smo se na franje.

Jeste li negdje kupili te franje?

Neko ih je kupija, ne znam ko. Bile su staklene, šarene. Imali smo raznih igara za igru. Uzeli bi materijal konop pa bi skakali na konop. To bi cila riva skakala, po 10, 20 bi nas skakalo od Karmelenga do mosta. Mi smo skakali. Šili smo balune od krpe, pa smo igrali o zid. Imali smo male olovne vojnike.

Znači imali ste kupljene igračke?

Bila su dva dječja doma u Trogiru za ratnu siročad. I oni su tamo dobijali pakete iz Amerike, olovne vojnike, sličice i tako i onda bi mi čekali da nam neko da tamo iz doma, da nam daju malo sličic'. Obično je davala moja teta koja je tamo radila u sanitarnu.

Otac i barba bi nam radili kape od karte od novin, vrič o cimenta, pa bi mi to isto poslije radili. Radili su nam i pištolje od karte, brode.

Jeste li sami izrađivali igračke, od kojih materijala?

Ja sam sama radila, uzela bi vunene bičve, krpene bičve, neki komad stare odjeće, nije bilo toga puno, ni' se moglo toga puno napraviti. Šili smo lutke i šili smo lopte. Lutke bi nacrtala ili bi stavila dva botuna za oči i za nos, malo vune za na glavu za kosu, napunila bi je robe unutra, sve je to bilo na peci bokune. Ja sam radila bebe. Muški su uvijek nešto od drva obrađivali da bi se imali s čin igrat.

Jeste li radili ručni rad: pleli, šili, radili goblene, kukičali?

Nije goblene nego smo pleli čarape za potrebe domaćinstva, rano smo se naučili o' pet, šest godina' plesti i krpili smo čarape da mogu nositi, vunene čarape. Nadoplićali smo, to se zove krpanje. Od osam godina' sam sašila crvenu

suknjicu od krep papira za crvene makove za priredbu, za plesat sa školskon priredbon. Sitila san se još, na rivu su dolazile tkalice šta su tkale sukno i tapete, pa bi im mi dica pomagali, motali smo in klupka, dodavali kamenja da ne pobigne vuna. Uvik smo im pomagali, bili smo prisritni kad bi vidili da se od obične vune isplete nit od koje posli pleteš nešto.

Odakle ste nabavili krep-papir?

To smo kupili krep papir u knjižaru. Bilo je svega za kupit ali je bilo skupo. Oko dvanaest godin san šila baletne papučice, haljinice za nastupe u kazalište.

Jeste li dijelili igračke s braćom i sestrama, rođacima s kojima ste živjeli?

Je, sve je to bilo zajedničko, nije imalo vlasnika. E, a nismo se mi tako igrali, nismo imali svoje. Penjali smo se po kalamitima (gromobrani), zidovima, tamo smo brali cvijeće materama za na stol u vazu, po skalama.

Možete li se sjetiti još nečeg, kako ste radili igračke i s čime ste se igrali?

Pravila san cili život sat od kartuna. U polje smo imali komad daske pa bi stavili na granu o' masline, tako bi se ljujgali, ka' na ljujgaku. Onda bi se popeli na maslinu pa bi skakali doli. Imali smo sto i jednu igračku, zamišlja si kad bi bacija komade papirići u potok ka da bacaš u rijeku ili u more.

Za vrime rata smo dobivali igračke od Nijemaca koji su stali blizu kuće u kasarnu. Kad su vidili malu dicu uvik bi nešto dali. I spizu su nan dali. Kako ću sad to reč, to je bilo negdi oko 1943. do 1945. od moje pete do sedme godine. Imali smo avion di bi se ukrcali troje u nj'. Roda je bia avion, veliki avion ka' stol dug. Troje bi seli, gurali bi se po podu, dok se nije razbija. Bija je željezni. Krasne boje. Otac ga je odnija u šufit da se ne svađamo.

Onda bi nan stavili na neku osovinu opet niki avion pa bi letija po sobi, na komad, znaš ono na sajlu tanku, kako bi on proizvodiya zvuk, navija bi ga, sve bi letija s ton sajlon, moga je samo u krug.

Imali smo puno glazbala u kući. Otac je bia donija iz glazbe da ne bi Nijemci, da ne pade u njihove ruke. Bilo je gitari, violini, baseva. Igrali smo se pravin instrumentima, ali gledali smo da se ne razbiju, stalno nas je otac upozorava', morali smo to čuvat.

Jeste li se igrali s nekim igračkama iz prirode koje ste nalazili?

Nalazili smo drva, pa drvo oba drvo pa smo pravili kastaž, oblikovali drvo u punta špic. Onda bi'mo tukli po tome, ka' jaje od drva, pa bi tukli tin kantunon, kome će odletit dalje. To je parilo ka preteča polo-a.

Pravili smo plovčice, vatali smo s njima vrapce, dvi ploče. To bi sad rekli didaktičke igračke. Dvi daske skupa, a doli je vežeš konopon, iza vrat' čekaš, kad vidiš da je 'tić iša' ist bokun kruva šta si mu ostavija, povučesh konop i onda ga jedna daska pritisne.

Imali smo telefon na patinu. To je bila konzerva od patine o' postolov, čekali smo kad će se ispraznit. Onda bi'mo zavezali špag, za ono šta se otvara ili bi'mo znali probit brokvon kutiju od patine. Jedan govori u jednu polovinu s jednu stranu vrat', a drugi onamo sluša iza kantuna na svoju polovinu, vezano špagon. Špag je bija žica o' telefona za prijenos. To je bija ka' bežični telefon. Igrali smo se konjon, kozon u po'je.

To si izaša vanka i nije ti tribala nijedna igračka koliko je dice bilo. Iša bi kraj škole oko palme i dobro bi utabali zemlju. To je bilo ka sil. Onda smo imali velike čavle, i onda si njih zabiva to doli. Kome će pripast koji komad zemlje. Nije to lako tako bacit da baciš šta više da šta više zemlje osvojiš. Bila je ravna površina. U tome je stvar, šta smo mi bili svi inženjeri.

Igrali smo na tucalo po tri četiri ure na dan. Ukrea biš koji dinar i stavija na tolu, ka ispo' nog', između nog' (to je posli bila igra Gospe i Marko), ovako ka slovo „v“ staviš noge, 20 cm od zida, dinaron si tuka' oba zid i gleda oće li ti past blizu tvoga dinara šta ga držiš između nog'. Zna si se i obogatit, skupit cili žep pinez' i iša' bi kupit sladoled.

Jel bilo plastičnih igračaka?

Tek kad sam ja imala 12 godin' došla je tvornica igračak' u Kaštile.

Imali smo pasa pa se on rastega. Pa ga je mater dala nekoj ženi iz Drvenika šta nan je donila drva. Zvali smo ga medo, ne mogu se silit. A kad ga je poklonila svi smo plakali.

Jeste li imali biciklu, triciklu, romobil?

Tek biciklu ka' mi je bilo deset godin' san dobila. Nije nego osan kad je svršija rat, otac mi je donia iz Ljubljane. Samo smo imali malu biciklu. Cila ulica se vozila na moju biciklu, 'ko kod je sea.

Kako ste se odjevali i obuvali, jeste imali vlastitu odjeću i obuću?

Nije, sve smo zajedničko, nosija i djelia, i gačice i majice, nema veze da mi je bilo trinaest godin. Dijelili smo s braćom i rođacima.

Kako je izgledala?

Bilo je više zakrpi nego robe. Kad bi pali, rasparali bi kolina i moralo se zakrpit. Tako i čarape. A nismo imali gaće. Gaće smo tek dobili kad smo imali dvanaest, trinaest godin'. Nosili smo čarape duge na laštik i kratke gaće muški, a ženske su imale suknjice.

Jel ista obuća bila zimi i ljeti?

Pa malo se razlikovala, liti smo išli više goli, razlikovalo se po debljini. Liti se uvijek nosile patike za o' sveca, za o' nedilje, svaki dan si iša bos u litnje doba, šta će ti postole. U doba kad su se nosile patike igra bi se u njih, a posli bi se oprale i namazale, popodne si iša u njih šetat. Krpene patike. Bila je jedna žbijaka, malo praška i malo vode razmutiš i prstom razmažeš po patikama i staviš ih sušit, za po ure bude sve suvo. A gori smo imali obične đemperiće. Ako je ko bija bogat ima je kaputić. Zimi su se nosile kožne postole.

Je li vaša obitelj imala za kaputić?

Pa imali smo, imala sam i slike s krznenim kaputićem. Al' neman više te slike, 'ko zna di su.

Je li se razlikovala svečana odjeća od one za igru i boravak po kući?

Je, je. Muškići su uvijek nosili marinera, u proljeće i jesen i liti. Marinera je bijela košulja ispod, a poviše modra ka jaketa na rige s koletom, ka marinci, kratke ili duge rukave, ti kratki i dugi rukavi, a posli si ima poviše kaputić. Djevojčice bi imale suknjice i kratke bičve, šta bi se počele nosit već u proljeće, dokoljenke pletene. Nije bilo lakovanih cipelic' nego kožne. Prije se to sve kožno nosilo.

Jeste li dijelili odjeću i obuću sa braćom i sestrama, je li se odjeća nasljeđivala, kako je izgledala?

Roba se nasljeđivala, bila bi isparana pa bi se zakrpila, glavno je da si ima nešto obuć' i da je bilo čisto. Najvažnije je da je bilo čisto. Kad bi se roba oprala tribalo je čekat' da se osuši. Obično si ima neku staru pa bi zamjenia, a čim bi se osušilo, obuka' si to malo bolje. Nije se nasljeđivalo od rodbine jer bi se brzo isparalo, samo u krugu naše obitelji. Kupili bi'mo i koji novi komad robe u butigu na metre robe za sašit kratke gaće, koju košuljicu, piđame nismo imali nikako. Teta bi sašila te marinere i gaće i košulje, meni i rodici posli koju suknju, vešticu. Kad bi doša' izvanka, obavezno si bija isparan jer je roba bila istrošena. Isto si ispara i gaće na guzicu jer si se niz puzavicu od Čiova do doma vuka'. Ispara' si i postole, ako si puno nabiva' balun ili skaka na konop. U bičve bi se puno puti skinija, u bičve ako su bile pri kraj. Pra' si se jedan put sedmično. Nije bilo šugamani. Brisa' si se s robon šta si je skinija. Oprali bi se u jedan kajin u jednu prostoriju u kuću. Mater te dokasna prala, da se ne prolje oko, da se puno vode ne potroši. Prali smo se sapunom šta smo sami pravili od životinjske masti i sala i stavili bi kauštike i zakovali.

Jeste li posjedovali i čitali knjige, stripove, dječje novine, slikovnice, časopise?

Nismo imali ni slikovnicu ni knjigu. Ništa nismo imali od toga. Jedino Slobodnu ili Borbu, jedino si to moga nešto pročitat i to smo i čitali. Nije bilo tamo ništa za dicu.

Lažen... imali smo atlas, lipi šareni, bilo mi je sedan godin kad je barba donija iz Zagreba pa smo se 'večer igrali pod jednon žarujon prije nego bi išli leć', igrali se na pogađanje gradova, rijeka, držav' i planin'. To nan je bilo drago, svi smo učestvovali i ja velika i oni mali rođaci i braća od 4, 5, 6 godin.

Jeste li imali papire za crtanje, olovke, bojice?

Malo je toga bilo. Pisali smo na kartu o' vriče o' cimenta. Ako si dobija od koga starijega šta je iša u školu koji list papira, to je bila lutrija. Papire o' vrič' smo šili da bi bili ka teka. Napravili bi, lipo ispeglali, sašili sa koncen i tako si moga crtati. To nan je bilo za ušporko pisat, a kad smo krenili u školu smo dobili prave teke. To se kupovalo. Doma smo pisali olovkama. Gumic' nije bilo nego si pazija da ne pogriješiš, a ako si pogriješia onda si brisa s komadom kruha, korom.

Jeste li još s nečim, pisali osim olovkama ?

A je imali smo već u drugi razred tintu i pero. Doma smo pisali olovkom. Ako je nisi ima onda si ima sto i jednu drugu igračku. Puno smo se igrali na Požarinu, na kamenja i mi bi ukreli, uzeli bi komad crnog nedogorenog drva, gara i onda biš ga sakrija u žep da te ne viču, a moga je izgorit i žep. A onda si vani negdi pisa po cementu, po kamenu. Onda bi'mo nalazili i od krova, od kup', crvene komade, tako smo i crvenom pisali po skalama, po betonu, po bilo čemu, po zidovima.

Jeste li pomagali u kući i s kojim alatima i predmetima se radilo?

Ako je tribalo štagod pomoć i zabit brokvicu i tuć' mendule, sve je to bija isti mlat, isti čekić, ništa za dicu nije bilo.

Jeste li se fotografirali, posjedujete li fotografije, dokumente...?

Ma je, tek tamo od drugog osnovne, od 1945., nakon Drugog svjetskog rata imala sam svjedodžbu. Svi imamo sve dokumente iz škole. Al neman ni slike ni ništa od toga.

Jeste li imali vlastitu sobu, svoj krevet, stolicu, dječju stolicu, neke predmete?

Spavalo nas je po troje, četvero, svi smo skupa spavali na otomane, 'ko je to vidija stolice, jedna stolica ako je bila u jednu sobu.

Jeste li imali hodalice kad ste bili mali, neke stolice za djecu?

Imali smo hodalicu, ali to se tako zvala hodalica, igračka, banak bi se okrenija naopako. I onda bi marangun napravija gori pojas u šta bi stavili dite, koliko je širok banak, odilo je dite, tiravalo se koliko je banak dug. Nije bilo specijalno za tu namjenu, nego bi svaka kuća imala banak i tako je dite bilo ka' u hodalici i nije moglo pobić' ni past ni ništa. A posli za moju braću moglo se kupit na četiri kola hodalica i mogla se kupit ona stolica šta ducu sedu za stolom. Imali smo je kad mi je bilo sedan godin', onda bi je mi spustili doli pa s njom se po kući vozili ka biciklom.

Kako je izgledala ta stolica?

Stolica je bila s tutom doli na dnu sjedalice. Bija je otvor. Onda bi je sastavili i gori bi došla arazo stola da bi dite moglo sest. To su nan donili rođaci iz Splita. To smo imali ja i moja braća i moji rođaci šta smo stali skupa. Sve šta smo imali svi smo skupa koristili. Gurali po cili dan, rumbavali vrata. To je bilo od pravoga drva. Iste ka ove sad šta se prodaju.

Prilog 3. Transkript intervjua / Sugovornica 2

Možete li reći nešto o sebi, godina i mjesto rođenja?

Rodila sam se u Trogiru 1937. godine i odrastala u Trogiru, nono je iz Trogira, a otac njegov iz Ljubitovice, ali mu je već otac doša bia u Trogir, oni su se bavili poljoprivredom, a moj nono i otac ne. Imao je tri brata, jedan je bio muzičar, jedan drvodjelac, a jedan svećenik. Ja sam išla u školu u Trogir, na rivu. I polagali smo malu maturu, sjećam se toga, ali ne znam jel trajala osnovna škola sedam ili osam godina, samo se sjećam mature. Posli toga sam išla u trgovačku školu u Split. Još sam bila upisala višu školu ali je nisam završila. Zaposlila sam se prvo u poštu.

Gdje ste živjeli sa svojom obitelji, koliko je brojala članova vaša obitelj, je li još netko od šire obitelji živio u zajednici- istom kućanstvu?

Obitelj s kojom sam živila je bila nona, njena sestra neudana, otac, još jedna sestra šta je šivala, moj brat i ja. Svi smo živili zajedno, nismo napose niti kafu skuvali, bilo je baš zajedništvo. Moj brat je bia 4 godine stariji od mene i on je iša u školu.

Jesu li vaši roditelji pohađali školu?

Moj otac je u Splitu završio obrt za drvodjelca i radio je u Divuljama, to su radili na avionima, za vrijeme rata, ne znam kako se zvalo to, a poslije rata su se preselili u Split, radio je u karoseriji. Zamisli, drvene konstrukcije za automobile, to se zove autokaroserija, tako se zvalo poduzeće. Mama je bila pismena, završila je građansku školu. Kako smo mi bili jedna kršćanska Hrvatska obitelj za nas nije bilo baš tako, nisu nas baš simpatizirali jer smo imali strica svećenika. Tako da su nas ka smatrali da smo mi neprijatelji, da smo Ustaše. U nas se nisu dirali, jer mi nismo imali ni stanja ni imanja ni dućana niti ništa. Mi smo bili građanska obitelj koja se bavila šivanjem. Nona je bila meštrovica i ona je šivala mušku robu, imala je 'čer koja je šivala žensku robu, a mamina sestra je uz majku šivala mušku robu, to je moja teta, materina sestra. Moja majka je samo vezla i ona je bila za kupovat spizu. Svaka je imala svoje zaduženje. Ja sam uz njih učila šivat. To je bilo za vrime rata, moja nona je šila za partizane jer su joj donosili čoju, pravu čoju za šit njihove hlače i kape partizanske. Ja sam ka mala šila zvijezdu za kapu, sjećam se kako sam rezala zvijezdu. I od te čoje, šta bi ostali ostaci mi bi radili papuče, sebi papuče, pa bi šili fino dno. Još bi ih izvezli, onda bi bile predivne. Osim toga smo i pleli za dječji dom i tako smo dobrotvorno radili to je bilo u Malariju, za djecu ovih šta su poginili u ratu. Za njih smo pleli džempere, kape. I kako sam ja uz njih bila, šta bi drugo radila nego sam šila i plela, bila sam poslušna i angažirana, sve san tila.

U kakvim uvjetima je živjela vaša obitelj, kakvo je bilo materijalno stanje?

Imali smo vlastitu kuću u gradu, imali smo svoje dvorište i u dvorištu je bila jedna žaba kornjača, jedan kanarinac, jedna mačka. Imali smo kućne ljubimce. Imali smo tekuću vodu, šta je Trogir oskudijeva u vodi. To je posebna priča i to morate naglasit jer moja nona nikad nije dala zaključat vrata od dvorišta dok se ljudi ne opskrbe vodom, oni koji nisu imali. A zašto smo mi imali vodu? Zbog toga šta smo bili spojeni direktno na Malariju jer smo tamo ka dobrotvorno radili za njih i moja nona nije tila nikakvu naknadu, mi smo radili za dječji dom i oni su nas spojili

iz zahvalnosti. Cijevi direktno idu u tu vašku, ono ispod su, ne na česmu, nego se potom iz vaške moralo grabiti. Žene bi iz Čiova donosile maštale, to bi se čekalo u red, da bi imali vode. I onda bi mi djeca došli iz kupanja i tili se pošteno tuširati. Nona bi rekla ne! Dok ljudi ne napunu vodu nema tuširanja. A imali smo još bunar, bočatu vodu, tu bi prali zemlje i ovako nešto. Imali smo struju. Jedno vrijeme kad je bila redukcija znam da smo imali lumine i petrolej lampe. Imali smo jedan građanski život. Moja obitelj je živila od svoga rada, od šivanja muške i ženske robe i mama šta je vezla. Nismo imali polje. Nismo oskudjevali u ničem. I onda kad bi došli ljudi sa sela iz Ljubitovice, Sevida to bi došli znate, sa suknom, sa opancima, puni ulja. To je bila razmjena dobara. Oni bi onda došli po robu i rekli bi: "A nemamo vam mi za platiti". A nona bi rekla: "znate šta ako nemate za platiti donesite šta imate od doma". Mi smo ti imali i kamenicu za ulje šta su nam nosili. Imali smo prošeka, vina, grahorica, ulja, pulente, zelja i svega. Ništa nismo oskudjevali, bar se meni tako čini. Nama djeci nisu posebno kuhali jer je moja nona bila lucidna, pismena je bila. Išla je u talijansku školu, tisuću osamsto devedeset neke.

Čime su se bavili vaši roditelji, jesu li bili negdje zaposleni?

Znači mama i tete su šile i vezle doma, a otac je radia najprije u Divulje pa u Split u auto karoseriju. On je putovao u Split svaki dan ka i ja kad sam išla u školu. Bija je jedan autobus kojega smo zvali kužina, sicevi su bili u krug, a ne jedan iza drugog. Nisan rivu ni pijacu vidila, čekali su me doma, bili su brižni, moja mama je rekla: "Ja neću izdržati samo čekat oće li se šta dogoditi na putu". A moj brat je bio privilegiran i živio je u strica svećenika, u malu sobu od 7 kvadrata i iša je u klasičnu gimnaziju, njih tri svećenika i on i jedna žena šta im je kuhala i prala, u popovoj kući, tako su zvali tu kuću. On je bio privilegiran. Tili su prije da žensko bude doma. Držali su me ka' kap vode na dlanu. Moja nona je imala 5 čer', a moja mama samo mene. Ova teta šta je šivala imala je služben' obrt, prijavljen. Otac je isto imao drvodjelski obrt.

Jeste li imali igračke, možete li ih opisati?

Jesmo, imali smo i pravili smo. Jooj, imala sam od kaučuka bebe. Kako je moja teta šila jako lijepo kao modistkinja, tako su je u ono vrijeme zvali. Ona vam je šila onoj kontesi Garagnin Fanfogna, ona kad bi došla kod nas na probu to je bio živi cirkus. Onda bi bilo i seljaka i ljudi koji su dolazili, mi nismo zatvarali kuću jer smo mi od njih živili. Kontesa je bila bit sama, teta je bit u centru i pitala je šta su ovi sad došli. A oni su isto došli na probu. Najprije nije bilo izobilje, ali nam ništa nije falilo. Ja znam pored toga, imali smo još pored nas 7 u kući jednu ženu, nju smo prihvatili, ona je čistila zelje, i prela je. Dobili bi vunu od nje, ona se hranila i živila kod nas. I kad je prela vunu mi smo od te vune pleli te džemper, al' si ima kupiti vune. Djetinstvo mi je bilo prekrasno i opet bi ga ponovila.

Sjećate li se neke igračke?

Bilo je beba od kaučuka, nisu bile sa koson, ka' šta su sad gumene, one su bile kupljene bebe, čelave. Gospođa kojoj je teta šila iz Trogira, ona mi je bila donila prekrasnu bebu, ona je bila beba iz vani, nije bilo takve ovde za kupiti. A moj brat je imao olovne vojnike. Oni su ih sami radili. Imali su kalupe za te vojnike. Pape je nama isto radila igračke, napravila je jednu cijelu spavaću sobu za bebe, e to morate slikati, al' to je u Trogiru, pa kad dođem zvat ću vas. Napravila je cilu cilcatu spavaću sobu, sa lancunima, jastučnicama, kuverturon, a tek psihu, noćni ormarić.

Jeste li se igrali s Vašim bratom?

Ja i brat se nismo skupa igrali, on se igra vojnicima, ja bebama. Nije se igralo skupa. On je imao svoje društvo. Meni su dolazile prijateljice, i one šta nisu imali vodu, išla je jedna prijateljica sa mnom u razred, prispavala bi u mene. Mi smo imali veliki dvor, imali smo veliku slobodu. U dvor smo se isto igrali bebama. S bratom sam se igrala Čovječe ne ljuti se, to smo isto imali. I kocke ka slagalice drvene sa slikama pa si mora složiti sliku. Od starine, znaš one šta se napravi Crvenkapica. Imamo i violine doma šta je brat svira kad je iša' u osnovnu školu. Jer smo imali barbu, samoučenog muzičara koji je svira' 5 instrumenata. Imali smo i šah i kocke. Šah smo od nekoga dobili ili kupili, od naših može bit' mušterija. Kocke pari mi se da su bile Ivica i Marica, one kocke šta se okreću, drvene, imali smo šablonu. Igrali smo se i koncem, ono kad preplečeš konop ili vunu kroz prste. Ovo je konjić moga brata, još je u Trogiru, on se na njega ljulja (pokazuje fotografiju).

Jeste li sami izrađivali igračke, od kojih materijala?

Radila sam bebe sama od krpe. Ja sam šila mojim bebama, male gaćice pa na pumpuniće, plela in gaće, imala sam predškolsko doba ili do deset, dvanaest godina. Ja sam to sve učila od mojih doma. Da su oni bili intelektualci i ja bi to bila. Radila sam i goblene i plela. Učila sam sve od none, mame i tete. Bebe su bile čelave. Mi bi im kosu lijepili, od vune pletenice smo pleli i lijepili im na te njihove čelave glave. Pletenicu su uvijek bile u diru. Bratovi prijatelji su dolazili na igru balunom od krpe, to bi mi sami sašili.

Jeste li dijelili igračke s bratom?

Moj brat se igra sa svojim vojnicima i balunom, u dvor bi se igrali muški. Moga brata su ka princa odgajali, tetošili, moja ga je mama obožavala. A ja i moje prijateljice šta bi se s njima igrala bebama, mi smo se igrale skupa, dijelile smo igračke. Al to je bilo kad bi došle u mene.

Jeste li imali biciklu, triciklu, romobil?

Biciklu ni triciklu nismo imali, ali smo imali romobil, otac ga je bia napravija od drva, to se brat vozija. I u dvor smo imali ljuljačku, imali smo odrinu šta se dizala na željezne šipke pa je tu bila vezana.

Spomenuli ste da ste imali dvije male violine

Moj brat je svira. Ja sam vam u predškolsko išla jer u Trogir nije bilo vrtića, znate di nam je bia vrtić, u časnih Benediktinki. Moj brat ka' muško, najprije je iša on, svi su išli tamo. Časna Madrefemija je u svetoga Nikole u samostanu nas učila klavir. Tu smo se družili s časnama. Pjevali smo u zboru pa smo svirali Bajera, Sonatine, kako si napredova. Naučili bi note. Kao predškolac, to je početno bilo i vjerovatno sam išla u 1. razred kad sam učila note. Imali su vrt, to je bilo kao rekreacija, isle smo u vrt i tamo smo čupale travu, zalijevale, rekreirale se. Ne sjećam se igračkaka, ni da je ičeg' bilo, ali je bilo prekrasno. Posebno su išli muški, a posebno ženske u časni, ni slučajno da su išli skupa.

Kako ste se odijevali i obuvali? Jeste imali vlastitu odjeću i obuću?

Bila sam ka manekenka. Svi su mi šili, robu za po kući, robu za u crkvu. Pogledajte sliku, ovo su mi specijalno sestre ančele za pričest od zlata napravili, sve je sa zlatom, vezena pšenica i grožđe, simboli. To mi je prva pričest, u Splitu su mi šili. Ova teta mi je bila kuma, ova modistkinja. Sve su oni meni šivali. Meni se sve sviđalo šta su mi šili, to su sve bili ka modeli. Zašto, jer ljudima je ostajalo onih retaja, ne bi tili uzest. I od tih ostataka meni su kombinirali odjeću. Nosila sam predivne cipele, bijele, pa sa fjokima. Ovo sam kao beba, prekrasno su mi pleli robu. Vidi boršina i pelicu. Ja nisam nikad naslijedila robu, ali smo mi sve dijelili, susidima, svima kome je tribalo. Bože moj, mi smo imali i normalno da ćemo dat onima koji nemaju. Imala sam fjoke, na svaku pletenicu po fjok. Išli smo i u maškare, vidi ga na slikama, ovo je u Turčina obučen. Za vrijeme rata kako su bili Talijani, jedan Talijan se svaki dan doša obrijat u mojega oca i ostali smo 50 godin' prijatelji. Ovo je veštica od organdisa. Bratu su šili odijelo po mjeri za pričest.

Imali ste i modne detalje, šešire i torbice.

Je je, evo ovo je šivano, vidite torbicu i šešir. Ovo je slika kad sam prvi put išla u Split, srea nas je fotograf i slika i ja sam vam na izlogu bila u Splitu, ta slika je stala u izlog, 1940. godine je ova slika.

Vidim da kao djevojčica nosite lančić?

Je, je, cili život nosim lančić i križ na njemu. Od malena. Uvik sam imala naušnice i to još od malena. Ja mislim da su se golice zvale one male rečine.

Spomenuli ste i pokazali slike od prve pričesti, imate li neku uspomenu na prvu svetu pričest?

Ma imam, kako da ne. Imam i mali molitvenik i krunicu, od slonove kosti srebrenu napravljenu, od slonovače, u kutiju specijalnu napravljenu.

Imate uspomene na fotografijama, možda posjedujete i neke dokumente?

Prigodom pričesti i svece iman šta su nam bili specijalno napravili kad smo se pričestili. Ovako mali. Prigodom pričesti evo uspomena moja majke iz 1909. godine, neko je poklonija mojoj noni na pričest. Imam i slike s pričesti.

Jeste li posjedovali i čitali knjige, stripove, dječje novine, slikovnice, časopise?

Priče, nije stripova ni časopisa bilo. Priče, slikovnice, Crvenkapica, Snjeguljica, ja mislim da ih još imam. Kupovali su nam i pričali dugo priče. To je bilo prije spavanja. i da mi čitamo, da tečno čitamo. Učiteljica je tražila da tečno čitamo.

Jeste li imali papire za crtanje, olovke, bojice?

Jesmo, imali smo bojice, volila sam jako lijepo crtati. Drvene bojice i one šta su se vodom crtale, vodene bojice sam imala. I ja i moj brat smo fantastično crtali, on je čak iša na arhitekturu ali je nije završija. U školu kad sam išla imala sam i olovke i boje i gumice. Ja ne znam jel' se to moglo normalno kupiti ili je neko donija na poklone. Kad sam bila mala volila sam crtati bebe, lutke. Ja sam bila svestrana, pogriješila sam profesiju.

Jeste li pomagali u kući i s kojim alatima i predmetima se radilo?

Nisam ništa. Bilo je puno ženskih u kući i ja nisam ništa radila, nisam pomagala, bila je nona, moja mama i sestra i ova druga. Nisam ništa znala raditi kad sam se udala, ni kuhati ni ništa.

Jeste li imali vlastitu sobu, svoj krevet, stolicu, neke predmete u kućanstvu?

Spomenuli ste da vam je otac izrađivao za lutke namještaj i romobil.

Ja sam imala vlastitu sobu, moj brat je imao svoju, pet soba smo imali u kući. Imala sam drveni krevet i još uvijek imam šušte i vuneni štramac. Moja nona je imala ptičji javor namještaj. Imala sam i kolica, a i kolica za bebe. Kako ne, imala sam krevet, da ne bi ispali stavili bi dvi bočne strane s mrežom. Imala sam i svoju kolijevku šta se ljuljala. Iman još i gargune i gargaše šta se vuna češljala i kalup od kapa za težake šta je moja none radila i kalup drveni.

Sjećate li se slika na zidu iz Vaše dječje sobe?

A je, imala sam slike. A svete slike, sićam se anđela, a ovaj mi je bia uvijek iznad kolijevke, anđeli sa škabricom.

Sjećate se još nečeg što vam je obilježilo djetinjstvo?

Eto plela sam i kukičala te dempere i bičvice, bičve i šalove i rukavice sa 5 prstiju, to nije bilo za naplatu, sve je to bilo gratis. Nisu mene na to prisiljavali, ja sam to htjela. Oni bi me poslali učiti a ja sam to baš htjela.

Prilog 4. Transkript intervjua / Sugovornica 3

Možete li reći nešto o sebi, mjesto i godina rođenja?

Rođena sam 1940. godine u Trogiru. Ja sam treće dijete u obitelji, prva sestra mi je umrla, onda je došla moja prinčipeša sestra i onda sam ja treća, a brat četvrti. Ja sam išla u osmogodišnju školu. Posli sam išla u srednju ekonomsku školu u Split. Moji roditelji su bili divni i krasni, ali ja im neću zaboravit šta su me ugurali u tu školu koju ja nikako nisam mogla progucati. Ja i matematika dva pojma. Ja sam vam glazbenik i povjesničar, ja vam znam svaki kamen u Trogiru, mene to zanima. Više sam tih knjiga pročitala.

Gdje ste živjeli sa svojom obitelji?

Živjela sam na Čiovu, župa svetog Jakova. Moj otac je glazbenik koji je studirao u Trstu likovnu akademiju i nono kad je imao svoju brijačku radnju, nono je išao kupiti ogledala u Veneciju i usput je sina svoga upisao u likovnu akademiju u Trstu. I moj pape je bio dvi godine tamo, međutim kako je imao majku i četiri sestre, otac se razbolio i umro i morao se vratiti da bi hranio obitelj. Onda je preuzeo radnju od svojeg oca da bi prehranio obitelj. I dalje se bavio glazbom kao uvijek, crtao je, pisao je, bio je baš ono umjetnička duša prava. A to se valjda odrazilo i na nas djecu, ali mi nismo kao on kapacitet, on je bio poseban.

Je li Vaša majka bila zaposlena?

A moja mama je završila domaćinsku školu u Singera, onda davno, koja je koštala 30000 dinara. A kako je moj djed bio ekonom u tvornicu Madirazza, on je bio bistar i pametan čovik, moram se pohvaliti jer pitate za moj život. Ja imam isječak iz novina gdje su bačve spremne za Šangaj, trgovali su znači sa Šangajem, sa cijelim svijetom, sa buhačem i tim proizvodima...taj vlasnik je platio mojoj mami školu u Singera, a nas dicu je uvijek slikavao. Mi smo bili građanska obitelj koja je sve imala. Ja puno pričam o papi, on je puno čita, a mama je imala svoje garzunice (to je od talijanske riječi garzun, to je učenik), ona je njima bila učiteljica, kad bi došle u moje mame nisu ni na sat znale.

Znači majka je bila zaposlena kao krojačica?

Da, kući je šivala, krojačica koja je radila, plaćala je porez, bila je registrirana krojačica. A otac je radio u brijačiji i svirao je u glazbi, klarinet prvi. Bio je glavni solista.

Je li netko od šire obitelji živio s Vama u kućanstvu?

Znači živili smo sestra, brat, ja i roditelji i papina sestra, jedna koja je bila neudata, a posli kad je ona umrla onda je došla papina rodica živiti s nama jer ona nije radila, nije imala nikoga. Imala je brata, u dvorištu su bile dvije kuće. Moj nono je imao još dva brata i ona je bila od tog brata.

U kakvim je uvjetima živila Vaša obitelj?

Divnim! Nikad lipše. Uvijek se sitim onoga blaga Božjega. Pape bi doša, on je bio i restaurator, on je u katedrali puno toga restaurirao. I u svim crkvama, kad su došli konzervatori misli su da je novo. Prve jaslice je moj pape napravio u katedrali. Dakle bavio se s tim. Onda bi on doša' doma navečer, mama je šivala i bile su to njezine, naučnice iz Vaše obitelji. To je bila kao njena obitelj. One su je zvale šjora A, a ona njih „moja dica“, to je bilo jedno veselje. Onda kad je bila sveta Luce, ja sam imala jednu manju bebu, a moja sestra veću od kaučuka. One su šivale za te naše bebe, ali sve u sakreto, da mi dica ne vidimo. Onda bi stavili i rekli, ajme šta je sveta Luce obukla bebe, ajme šta je krasno i lijepo. Mama je imala mašinu singericu i kajzericu. Naši su bili jako bogati, imali smo i grb na kuću i grob u katedrali. A ovo di sad živimo to je bila kovačija. Vrata od svetog Ivana su

napravljena u našoj kući. I onda smo se mi od ove kuće dole preselili u ovu gore, di su bila tri nonova brata. U istom dvoru, smo se sva djeca igrala.

Jeste li imali igračke, možete li ih opisati?

Imala sam bebu od kaučuka i ništa drugo šta se kupilo, jedino je pape radio nama od drva, cijeli namještaj kakav je bio u mojih roditelja. Ali je bio napravio i špaker, a taj špaker je i funkcionirao. Mi smo stavljali drva, fino s onom kaldajicom, to je udubina s posudom u kojoj se grijala voda. Špaker je ima kola. Za svetog Nikolu i svetu Lucu bi dobli priče.

Jeste li sami izrađivali igračke?

Ja sam plela, ja nisam ništa izrađivala, plela sam toj bebi. A znate kako, ja sam toj bebi probijala glavu s pribočicom, radila pletenice i ta je beba bila sva probužana od tih pribočica i bebe sam oblačila. Bila sam tako mala da sam počela pletiti i ja kažem ajme mama sve mi se ovo zalijepilo. A ona kaže dušo, a ruke su ti od marmelade jer sam ja volila jesti, bila sam toliko mala da me trebalo poslat oprat ruke. I kukičala sam. Više sam plela iglicama. Vezla sam, a nisam šila. Kako je dugo mama živila onda sam rekla neću se s tim baviti. Ali sam puno vezla i posli.

Jeste li radili nešto od tkanine?

Bile su lopte od krpe. Kako je mama šivala bilo je puno tih krpica za šit, ali mama nije dala da se igramo balunom jer, razbit ćete ovo, razbit ćete ono. I tako bi išli u dvor igrati se.

Je li se sjećate još nekih igračaka?

Mama je šila za vrijeme Italije talijanskim učiteljicama, sad se ja sjećam. Onda bi one nama donosile tanjuriće za stol, bili su limeni, nacrtani skroz, lijepi. A bilo je i porculanskih. A onda je bio i jedan kainčić sa brokvicom za vodu šta se stavljao na taj stol. Ovde su se jedino baluni za bor kupovali. Pape je napravio bio kar i konja od drva. Ovo nije bilo za igru nego za gledat, pape je donosio one šarene papire. Od njih smo pravili, ono znate, papir u boji od kojih se pravilo lutkice od papira i roba za njih. Onda bi pape kupija i novine, Hrvatica su se zvale i onda od novina bi napravili cipelicu. Ja se sad sićam, preklopio bi nekako taj papir i izašla bi cipelica i za na ruke, ka rukavice od te novine. Puno mi se toga vraća, sad u ovo doba dinosaura.

Jeste li te igračke koje ste imali, koje su bile kupljene ili koje ste izradili sami dijelili s Vašom sestrom i bratom?

Jeste li se zajedno igrali?

Zajedno smo se igrali, samo je moja sestra držala tu bebu za sebe i nije mi je davala, jer je njena bila velika, imala je prekrasnu haljinu na volane, plavu, a moja je bila gola. Tako da sam ja svoju plela, pravila joj pletenice, i oblačila je. A brat je 11 godina mlađi, mi smo bile velike kad se on rodija.

Jeste li se igrali sa susjedima s tim igračkama?

Nije bilo susjedi. Čujte, ja sam u ratu rođena, ja znam da je moja mama, moja sestra koja je bila starija, nije mogla jesti, bila je nježna, mama je vodila u koludrica i nosila lončić da joj one daju kavu. Nas je u dvorištu bilo dosta. Jer ovaj stric imao je 4 'čere. Igrali smo se, to su bile one zoge, manine - to su vam bili kao obluci veliki, pa su bili i mali. Imali smo Čovječe ne ljuti se, to je sveti Nikola bia donija. Bilo je to Čovječe kupljeno, ali samo za na Božiće, Uskrse igrati, za posebne prigode. A ovo Čovječe šta je pape napravija od kartona bilo je fantastično, po cili dan smo se igrali s tim. I Trlju smo igrali. U dvoru smo mi od garbuna napravili Trlju. Imala sam i pločicu prije škole, zelenu. Pape je od drva napravia i donio je karbuncinom (crtaci ugljen) koji se moga brisati, u obliku olovke. Mama je govorila: "Pa to je crno, daj maloj kredu bijelu". A nije bilo krede, a onda je mama kako je krojila imala je krede prave kockaste, i to se iz Italije donosilo. Ona bi otkinila pola i onda bi ja crtala, črkala.

Jeste li imali biciklu, triciklu, romobil?

Ne. Mi smo bili ženska dica, onda nikakav romobil i bicikla nisu došli u obzir.

Kako ste se odijevali i obuvali?

Imala sam odjeću za po kući, za u školu, za van, a za Uskrs posebnu. Pleli su se đemperi. Kako je mama bila šnajderica mi smo uvijek bili perfektno obučeni. Od papirnih starih košulja baba bi izrezala i to je bio ručnik za noge. A za tijelo su bili posebni ručnici. Kako bi mami ostao koji komad svile, onda sam plela čipkicu oko toga, to je bia ka rupčić. Mama bi nas lijepo oblačila, svi bi me gledali kad bi išla u školu, a učiteljica bi rekla svima da mi mama šije. Dokoljenke su se plele, mama bi dala nekome da isplete. Cipele smo imali lijepo, kožnate. A za doma smo imali papuče. Jedna teta s Pelješca, od nona, ona je znala raditi s krpicama pa bi nam od krpica sašila papuče.

Kako je izgledala svečana odjeća?

Za Uskrs su bile haljinice sve s bijelim koletićima, okolo je bila čipkica. Pletene kape smo imali, džempere pletene, a zimi kaputići. Nisu se onda nosile hlače. Kratke haljinice i gaćice koje su imale čipkicu pa kad bi se digla onda se vidila čipkica.

Jeste li dijelili odjeću i obuću sa sestrom?

Ja sam bila jača od sestre pa sam imala svoje. Čim bi ja prirasla, mama je davala jednoj obitelji šta je imala 9 djece. Nisam s nikim dijelila. Imali smo i čizmice doli gumene, tako da sam ja posli i mojoj djeci kupavala.

Jeste li posjedovali i čitali knjige, stripove, dječje novine, slikovnice, časopise?

Jesmo, imali smo puno slikovnica, pape je to kupovao. Šjor Zvone je imao svoju knjižaru di Vam je 7 palmi, tu je uvijek bila knjižara.

Kojih se vi slikovnica sjećate?

Ajme meni, prva mi je bila ja mislim, je li Crvenkapica ili Snjeguljica, Ivica i Marica. Imali smo stripove Jelkin bosiljak. Ja sam sve to dala za izložbu obljetnice Lijepa naše u Zagreb, 2015.

Aaa, imali smo Ivicu i Maricu u kockama. Na sve strane su bile slike. Časopis je bio Hrvatica, zatim Svijet u kojem je bilo o Božiću u Trogiru. To je bilo doma u škrinju jednu u šufit. Onda bi pape pomalo izvlačio, ne bi nama dicit da' jer bi se to isparalo, ja bi vjerovatno odma bebu obukla u novine. U posebne prigode bi nam čita, priča, govori o tome šta piše jer smo mi bili još mala nepismena dica.

Jeste li imali papire za crtanje, olovke, bojice?

Ajme, zvali su se šareni papirići, to je bilo za praviti jabuke, kruške. Pape bi reka: "Sad nacrtaj krušku, pa bi ja nacrtala i izrezala". Imala sam svoje male škare. Mama nije davala svoje da joj se ne istupe jer je šivala vjenčanice i kapute...Imala sam tablu zelenu, sićan se ka sad, pisalo se s karboncinom i krojačkom kredom. Imali smo olovke i bojice. Bojice smo imali.

Na čemu ste crtali?

Crtali smo na škartoce, to je bilo za svaki dan crtati. Mama bi išla kupiti. Bilo je bijelog papira, on se čuva za prigode. Vanka smo crtali garbunom, šta se ložila vatra. Imali smo kutiju boja, donija je sveti Nikola. To nikad neću zaboravit. I plava olovka za pisati i gumica. Sve smo to imali jer je moj pape bia umjetnik.

Jeste li pomagali u kući i s kojim alatima?

Imala sam mali maštil i malu dasku, to je sveta Luce donila, to je bilo za prat robu. O' bebe robu, ne moju. Ja sam volila uvik nešto raditi, kuhati, ali teta je bila ta koja je kuhala i mama nediljom. Volila sam kuvati.

Jeste li još nešto radili kao mali, a da biste pomogli obitelji?

Imali smo dva mala sića jer nije bilo vode pa bi išli na fontanu po vodu. Bila je u grad', priko mosta je tribalo ić. A struju smo imali. Pape je priča da su mu sestre vezle pod luminima jer nisu imali struju.

Jeste li se fotografirali i posjedujete li fotografije i dokumente?

Kad sam išla u prvi razred, od 6 godin plesala sam balet. Imam i slike, prvo je bilo Lutko moja lutkice. Bile smo obučene u spavačice i imale smo svaka bebu u ruke i s velikim fijokom (a patila sam od fjoki), imala sam pletenice. A imam sliku, tu od priredbe Lutko moja lutkice. Imam ja i moja sestra, ali to je kod nje. I kod šjor Madirazze je sve ostalo, on nas je i snima. Imam od krštenja moga i u kolicima i mamine garzunice.

Ovako je išla ta pisma: „Lutko moja lutkice, još si tako mala, kad narasteš velika bit ćeš mi još puno draža“. Bila sam jedno živo dite koje je voliko i gimnastiku i ples i pivati i svašta sam činila. I svirala sam 10 godin s maeštrom Santinelom.

Jeste li imali Vašu vlastitu sobu?

Je, ja i sestra. Imali smo dva kreveta, šofala (to su vam prekrasni starinski kreveti, nisu strane bile pune nego izrezbarene sve na kola, to su bile ka drške), stol stolicu, namještaj. To je bia veliki krevet za spavati. Imali smo namještaj od pradide. Soba je bila samo za spavati, u nju se nije igralo.

Je li se sjećate možda da ste imali hodalice kad ste bili mali ili nekog drugog namještaja?

Imali smo pašel, a to je okruglo, sa rupom i tu rupu bi dijete stalo, a doli su bila kola i s tim bi dijete išlo okolo. To vam je ka' današnji ovi vrtić.

Jeste li imali možda mali stolić za pisanje kad ste bili mali?

Je, to je sve bio pape napravio, taj stolić mali je bio, koji se isto mogao preklopiti. Imali smo male stolice. Moj otac je napravija ovi kar i konja i brod i crkvicu.

Prilog 5. Slika 1. *Igra špekulama*

Prilog 6. Slika 2. Dječak na drvenom konjiću

Prilog 7. Slika 3. Zaprežna kola (konj i kar)

Prilog 8. Slika 4. *Primjer papirnatih lutkica*

Prilog 9. Slika 5. Odjeća "Marinera"

Prilog 10. Slika 6. Krštenje, 1937. godina

Prilog 11. Slika 7. Prvi izlet u Split, 1940. godina

Prilog 12. Slika 8. Sugovrnica 2 s prijateljicama, 1940. godina

Prilog 13. Slika 9. Uspomena na prvu svetu pričest

Prilog 14. Slika 10. Zajednička fotografija prve svete pričesti

Prilog 15. Slika 11. Časopis Svijet, 1933. godina

Prilog 16. Slika 12. Božić u Trogiru, iz časopisa Svijet

Prilog 17. Slika 13. Molitvenik s posvetom iz 1909. godine

Prilog 18. Slika 14. Anđeo, skulptura

Prilog 19. Slika 15. Prvi nastup s baletnom skupinom "Lutko moja lutkice", 1946. godina

Prilog 20. Slika 16. Knjige notnih zapisa

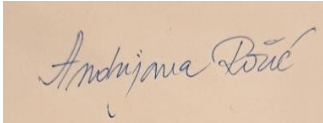
SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Andrijana Rožić, kao pristupnica za stjecanje zvanja magistrice ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 9. srpnja 2024.

Potpis

A rectangular box containing a handwritten signature in cursive script that reads "Andrijana Rožić".

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada (diplomskog rada)

Studentica: Andrijana Rožić

Naslov rada: Dječja materijalna kultura u Trogiru sredinom dvadesetog stoljeća

Znanstveno područje i polje: Društvene znanosti /Sociologija djetinjstva

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): Sanja Stanić, prof.dr.sc.

Komentor/Komentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): /

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime):

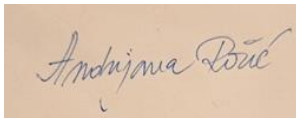
1. Toni Maglica, doc.dr.sc. (član)
2. Branimir Mendeš, doc.dr.sc. (član, predsjednik)
3. Sanja Stanić, prof.dr.sc. (članica/mentorica)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog ocjenskog rada (diplomskoga rada) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 9. srpnja, 2024.

Potpis sutdentice:

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.